

VLADIMIRO ŠILKARSKIO LAIŠKAI VANDAI SRUOGIENEI IR BALIO SRUOGOS GYVENIMO PARALELĖS

NERINGA MARKEVIČIENĖ

Įvadas. Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) 1924–1940 m. buvo Lietuvos universiteto (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo universitetas) graikų kalbos, literatūros ir antikinės kultūros istorijos dėstytojas, „vienas didžiausių Antikos filosofijos ekspertų Lietuvoje“¹. Dirbdamas Kaune, Šilkarskis susipažino su rašytoju Baliu Sruoga (1896–1947) ir jo žmona istorike Vanda Sruogiene (1899–1997). Tarpukariu Šilkarskis išvykdavo į užsienį darbo ar gydymosi tikslais ir nuolat su jais susirašinėjo, šiuos ryšius išlaikė ir 1940 m. pasitraukęs iš Lietuvos į Vokietiją.

Šilkarskio laiškus ilgą laiką saugojo Sruogienė asmeniniame archyve JAV. Ji juos laikė nepakankamai įdomiais², todėl ieškojo žmonių, kuriems juos galėtų atiduoti. Šilkarskio laiškuose yra daug informacijos apie jo giminaičius, pagalbą jiems, jų globą. Sruogienės įsitikinimu, filosofo laišakai dėl asmeninio turinio pirmiausia svarbūs jo šeimos nariams. Sruogos žmona Šilkarskio laiškus pasiūlė literatūrologui Vincui Maciūnui, kuris rinko egodokumentus, nes planavo parengti Lietuvoje, o vėliau emigracijoje gyvenusių intelektualų laiškų rinkinį:

Aš turiu krūvą žymių žmonių laiškų: nekalbant apie Šilkarskio, [...] turiu Čiurlionienės, J. Savickio, daug Biržiškų, Šeiniųs ir kt. Man rūpi, kur juos deponuoti. Jeigu Jūs darysit platesnį rinkinį, ar ne Jums reiks atsiųsti?³

¹ Arnoldas Kazimierėnas, „Smetona, Platonas ir Antika“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2024, Nr. 3, p. 37.

² Vandos Sruogienės (toliau – VS) atvirlaiškis Vincui Maciūnui (toliau – VM), iš Čikagos – į Filadelfiją (toliau iš → į), 1984-01-04, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 17, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynas* (toliau – LLTI BR), f. 115, b. 423, l. 1r.

³ VS laiškas VM, Čikaga → Filadelfija, 1970-03-19, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 8, in: *Ibid.*, l. 1r.

Maciūnas gyveno Filadelfijoje, dirbo Pensilvanijos universiteto bibliotekoje, todėl sutiko perimti Sruogienės saugotus egodokumentus⁴. Sruogos žmonai adresuotus Šilkarskio laiškus Maciūno sūnus Vytautas Maciūnas 2010 m. perdavė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Bibliotekos rankraštynui (toliau – LLTI BR)⁵.

Tyrimo objektas, tikslas, problematika. Šiame straipsnyje siekta išanalizuoti ir į akademinę aplinką įtraukti iki šiol nepublikuotus šaltinius – 1928–1960 m. rašytus Šilkarskio laiškus, išsaugotus Sruogienės asmeniniame archyve. Šilkarskis – garsus lietuvių filosofas, pasaulyje pripažintas mokslininkas, eruditas. Tačiau apie jo asmenybę informacijos nedaug: pasiekiami tik periodikoje publikuoti amžininkų liudijimai, giminaičių prisiminimai. Šilkarskis iki šiol buvo visai nežinomas ir kaip laiškų autorius, nors jo epistolinis palikimas gausus. Todėl, remiantis istorine ir antropologine prieigomis, pasitelkus deskriptyvinį analitinį metodą, straipsnyje stengtasi pristatyti Šilkarskį: parodyti laiškuose išryškėjusius jo asmeninius ir kultūrinius interesus, turėtus vaidmenis⁶, jo kurtus ir palaikytus santykius su Sruoga ir jo žmona, kitais lietuvių inteligentais, kurie gyveno „emigracijos, kalinimo, karo ir kitomis kraštutinės atskirties situacijomis“⁷.

Šilkarskio laišakai Sruogienei analizuoti pasitelkus platesnį kontekstą – filosofo laiškus Sruogai⁸, rašytojai Sofijai Čiurlionienei⁹, Lietuvos universi-

⁴ VS laiškas VM, Čikaga → Filadelfija, 1985-01-23, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 21, in: *Ibid.*, l. 1r.

⁵ Vladimiro Šilkarskio (toliau – VŠ) laišakai VS, Bona, 1946–1960, [rankraščiai, pasirašyti mašinraščiai], Nr. 1–45, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450; dar žr. „Perdavimo ir priėmimo aktas“, Vilnius, 2010-08-11, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 549, l. 1r.

⁶ Aistė Kučinskienė, *Kultūrišku keliu: Juozo Tumo-Vaižganto laišakai*: Monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 35.

⁷ Giedrė Šmitienė, Jurga Jonutytė, „Janinos Degutytės laišakai: Antropologinė prieiga“, in: *Nemeilės šešėly. Janinos Degutytės laiškynas: Susirašinėjimas su motina Janina Degutiene*, kn. 1, sudarė Giedrė Šmitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2025, p. 9.

⁸ Balio Sruogos (toliau – BS) laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-07-30, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1302, l. 1r; *Idem*, 1944-08-13, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1614, l. 1r; *Idem*, 1944-09-03, [rankraštis], in: *Lituanistikos tyrimo ir studijų centras*, Čikaga, [be signatūros, registracijos Nr. 13941], l. 1r; *Idem*, 1944-09-17, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1614, l. 1r; *Idem*, 1944-10-15, [rankraštis], in: *Ibid.*, l. 1r (dar žr. *Idem*, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 17, kn. II: *Laiškai Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1924–1946*, sudarė Algis Samulionis, Neringa Markevičienė, parengė Neringa Markevičienė, (toliau – *BSR 17-II*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2023, p. 513–517).

⁹ VŠ atvirlaiškiai Sofijai Čiurlionienei (toliau – SČ), Bona → Kaunas, 1944, [pasirašyti mašinraščiai, kopijos, gautos iš VS, 1984], Nr. 1–2, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 452.

teto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui Vincui Krėvei-Mickevičiui¹⁰, Vilniaus universiteto rektoriui Mykolui Biržiškai¹¹, broliams Mykolui, Vaclovui, Viktorui Biržiškoms ir Krėvei¹², redaktoriui Antanui Vaičiulaičiui¹³. Įvairiems adresatams rašytų Šilkarskio laiškų turinį siekta suprasti „ne tik kaip nuorodą į aprašomus faktus, bet ir kaip iš santykio atsirandančią artikuliuotą žmogiškąją tikrovę“¹⁴. Ši kontekstinė medžiaga leido „rastis gyvoms ir netikėtoms detalių ir prasmų sąjungoms“¹⁵.

Per Šilkarskio laiškų Sruogienei prizmę parodyta ir periferinių egzodo archyvų situacija. Argumentuota, kodėl Sruogienės asmeniniame archyve sukaupta egodokumentinė medžiaga privalo tapti ne vien kontekstinių tyrimų atrama, bet ir savarankišku išsamių studijų objektu. Paaiškinta, kaip analizuojami šaltiniai pasitarnauja lietuvių kultūrai, kuo jie naudingi sruogistikai, egzodo tyrimams, kokia jų reikšmė lietuvių literatūros istorijai.

Šilkarskio laiškų aktualizacija. Šilkarskio laiškai, kaip ir gausus Sruogienės epistolinis palikimas, egodokumentų specialistų netirtas¹⁶. Šilkarskio,

¹⁰ VŠ atvirlaiškiai ir laiškai VK, 1925–1938, [rankraščiai], Nr. 1–22, in: *LLTI BR*, f. 51, b. 185; *Idem*, Bona → Noištatas, Viena, 1944, [rankraščiai, pasirašyti mašinraščiai], Nr. 1–10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612; *Idem*, Bona → Viena, 1944-08-14, [rankraščio kopija], in: *LLTI BR*, f. 115, b. 451.

¹¹ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1r–v.

¹² VŠ laiškai VB, VK ir kt., Bona, 1944, [rankraštis, pasirašytas mašinraštis], Nr. 1–2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1616; VŠ atvirlaiškiai ir laiškai MB ir kt., Bona, 1945, 1954, [rankraštis, pasirašyti mašinraščiai], Nr. 1–3, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 453.

¹³ VŠ laiškai Antanui Vaičiulaičiui (toliau – AV), Bona → Skrantonas, 1950–1951, [pasirašyti mašinraščiai, kopijos], Nr. 1–3, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 449.

¹⁴ Jurga Jonutytė, „Laiškas kaip antropologinio tyrimo medžiaga“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2023, Nr. 66, p. 30.

¹⁵ Jurga Jonutytė, „Meilė ir metodas: Arentiškosios tradicijos pamokos ir pavyzdys“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2024, Nr. 68, p. 186.

¹⁶ Algis Samulionis rėmėsi jam adresuotais Vandos Sruogienės laiškais; žr. Algis Samulionis, *Balys Sruoga: Monografija*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1986, p. 115, 127, 180, 184, 202, 204, 255, 264, 302, 305–307, 315, 317–319, 323, 326, 342, 347.

Sruogienės laiškais įvairiems adresatams – Algiui Samulioniui, Ingei Lukšaitėi, Vaclovui Biržiškai, Elenai Karosaitėi-Gimbutienei, Jeronimui Cicėnui, Vytautui Jonynui, Jurgiui Blekaičiui, Petronėlei Orintaitei-Janutienei, Stasiui Santvarui, Henrikui Nagiui, Mykolui Biržiškai, Bronei Masaitytei, Kaziui Veikučiui – naudotasi pristatant istorikės gyvenimą ir nuveiktus darbus JAV; žr. Lukas Jakšys, *Vandos Daugirdaitės-Sruogienės visuomeninė veikla išeivijoje*: Magistro baigiamasis darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2012,

Sruogienės, o ir jiems adresuoti laišškai iš įvairių Lietuvos ir pasaulio, ypač Vokietijos ir JAV, atminties institucijų nesurinkti, neregistruoti ir neišleisti¹⁷.

Sruogienė į Šilkarskio asmenybę JAV lietuvių dėmesį atkreipė, minint šio poligloto, filologo šimtmetį¹⁸. Lietuvoje tuomet filosofai taip pat kėlė mintį, kad „galėtume dažniau prisiminti ir nepelnytai užmirštą Šilkarskį“¹⁹.

Sruogienei rašytus Šilkarskio laiškus prisiminti paskatino 2024 m. sausio 27 d. paminėta šio intelektualo sukaktis – 140-osios gimimo metinės. 2024 m. rugpjūčio 16 d. švęsta ir istorikės, visuomenininkės Sruogienės sukaktis – 125-osios gimimo metinės.

Šilkarskio laiškų ypatumai. Šilkarskio laišškai vertintini ne vien dėl asmeninio turinio, bet ir kaip kultūrinis dokumentinis palikimas.

Šilkarskio egodokumentų pluoštą, saugomą LLTI BR, sudaro laišškai ir atvirlaiškiai, kuriuos jis siuntė ne vien Sruogos žmonai, bet ir kitiems asmenims. Ši korespondencija dažnai turi bendrą adresatą. Vengiant pasikartojimų, netikslumų, taupant laiką, o ir žinant, kad adresatai gyveno kartu ar

p. 11–12, 18–19, 21–22, 24, 27–30, 32, 34–35, 39, 44–45, 47–48; šiame darbe panaudoti laišškai saugomi Kaune, Balio ir Vandos Sruogų namuose-muziejuje (toliau – BVSNM).

¹⁷ Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje (LIMIS) pradėta skelbti BVSNM ir Maironio lietuvių literatūros muziejuje (toliau – MLLM) saugoma Sruogienės ir jai skirta korespondencija: <https://www.limis.lt/valuables?query=%7B%22text%22:%22Sruogien%C4%97%22%7D&pageIndex=1>, (2025-06-18).

Dalis Sruogienės laiškų ir jų fragmentų įvairiems adresatams, pavyzdžiui, Jadvygai Čiurlionytei, Julijai Jablonskytei-Petkevičienei, Sofijai Kymantaitėi-Čiurlionienei, saugomų BVSNM, MLLM, LLTI BR, Danutės Čiurlionytės-Zubovienės ir kitų asmenų privačiuose archyvuose, publikuota knygoje: *Jadvyga Čiurlionytė*, sudarė ir parengė Laima Burkšaitienė, Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2006, p. 230, 237; *Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė*, sudarė Eglė Lukėnaitė-Griciuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013, p. 303–304; Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 5: *Laiškai 1906–1944*, (toliau – SČKR 5), sudarė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, Ramutis Karmalavičius, Dalia Palukaitienė, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 228, 297, 320, 324, 396, 414, 426, 428; Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai*, t. 6: *Laiškai 1945–1958*, (toliau – SČKR 6), sudarė Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, Ramutis Karmalavičius, Dalia Palukaitienė, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 493–497, 517–519.

Čiurlionienės laišškai Šilkarskiui SČKR 5 ir SČKR 6 nepublikuoti. Todėl neaišku, ar jie neišliko, ar nebuvo įtraukti į skelbtinų laiškų korpusą.

¹⁸ Vanda Sruogienė, „Vytauto Didžiojo universiteto profesorius prisimenant: 100 metų nuo Vladimiro Šilkarskio gimimo“, in: *Draugas*, Čikaga, 1984-01-28, Nr. 20, p. 2.

¹⁹ Vytautas Ališauskas, Tomas Sodeika, „Vladimirui Šilkarskiui – 100 metų“, in: *Istorija ir būtis: Filosofijos istorijos baruose*, sudarė Antanas Rybelis, Vilnius: Mintis, 1988, p. 358.

netoli vienas nuo kito, Sruogienei rašytas Šilkarskio laiškas skirtas ir jo buvusiai žmonai Bronislavai Bieleckienei, broliui Henrikui Šilkarskiui, bičiulei Čiurlionienei, kolegoms istorikui Ignui Jonynui, literatūros istorikui Mykolui Biržiškai. Tokius bendrą adresatą turinčius egodokumentus Šilkarskis vadino cirkuliariniais²⁰ laiškais. Nors adresatai reiškė nepasitenkinimą dėl nesilaikyto privatumo²¹, Šilkarskis laiškų rašymo būdo nepakeitė – buvo vienodai atviras visiems.

Sruoga ir Šilkarskis – kolegų dėstytojai. Sruoga ir Šilkarskis susipažino 1924 m. Jie buvo Lietuvos universiteto dėstytojai, todėl gyveno profesorių namuose Kaune Žemuogių gatvėje²². Jų draugystė keitėsi – gilėjo ir stiprėjo.

Šilkarskis pirmiausia buvo Čiurlionienės bičiulis, o dėl to ir dažnas svečias Sruogų namuose: „Su juo rišo ir Čiurlionienė, kuri, pažįstama nuo 1918 m., man buvo visad labai motiniška, gera, Balys mylėjo Danutę, dar mažytę Rusijoje ant rankų nešiojo. O vėliau Danutė, daug vyresnė, draugavo su Dalia“²³. Sruogienė neįtraukė Šilkarskio į Sruogai artimų žmonių ratą²⁴. Jos ir kitų amžininkų prisiminimai atspindi Sruogos ir Šilkarskio pažinties faktą. O Šilkarskio laiškų turinys atskleidžia, kaip kurti, palaikyti ir puoselėti jų santykiai: parodo, kaip „tik kaimynai“, „geri pažįstami“ tapo „brangiais bičiuliais“.

Šilkarskis buvo profesorius, dvylika metų vyresnis už ką tik pradėjusį dėstyti Sruogą, todėl laikė jį nepakankamai brandžiu²⁵ ir jautė pareigą jam patarti, pamokyti²⁶.

²⁰ VŠ laiškas Mykolui Biržiškai (toliau – MB), Vaclovui Biržiškai (toliau – VB), Vincui Krėvei (toliau – VK), Bona, 1944-11-04, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1616, l. 1r; VŠ laiškas MB, VB, VK, VS ir kt., Bona, 1945-02-01, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 453, l. 1r.

²¹ VŠ atvirlaiškis VS, Bona, 1944-05-12, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 25, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

²² Vincas Bilevičius, „Profesorių namai Kaune“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose* (toliau – *BSMA*), sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 190.

²³ VS laiškas Algiiui Samulioniui (toliau – AS), Čikaga → Vilnius, 1978-08-06, [pasirašytas mašinraštis], in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyrius* (toliau – *LLTI TS*), l. 3r.

²⁴ VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1985-05-13, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, l. 1r.

²⁵ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, in: *BSMA*, p. 113.

²⁶ *Ibid.*

Šilkarskis, kaip ir Sruoga, buvo atkaklus, tiesmukas, karštakošis. Kartą jis pakėlė triukšmą dėl nemoralaus dėstytojo iš Vengrijos elgesio su studente – kaltasis buvo priverstas palikti Lietuvą²⁷. Šilkarskis naudojosi ir Sruogos – publicisto talentu: įkyriai prašydavo per trumpą laiką parašyti nemažai atsitiktinės tematikos ar jo interesus ginančių straipsnių²⁸. Kaip prisimena Sruogienė, jos vyras nekenė užsakytų feljetonų apie dienos aktualijas²⁹, bet Šilkarskio primestų darbų nesugebėdavo atsakyti. Sruogienė nerimavo, kad Sruoga, išitraukdamas į nereikalingas veiklas, neįtoto saiko, eikvojo talentą. Jos liudijimu, Sruoga skųsdavosi, kad negali pailsėti, nes Šilkarskio spiriamas rašo naktimis³⁰. Šilkarskis, nuobodus, plepus ir įkyrus žmogus³¹, į Sruogų namus užsukdavo net po keletą kartų, todėl ir dieną trukdė dirbti³². Nepaisant to, Sruoga jį toleravo: pats jautė draugijos poreikį, buvo ne mažiau smalsus.

Grįžęs į tėviškę, Sruoga taip pat dažnai svečiuodavosi Juodžionių dvare, kur atostogaudavo Šilkarskis. O pastarasis neretai užsukdavo pas Sruogą į Baibokus. Jie turėjo bendrų interesų – žaisdavo šachmatais, vaikščiojo Tatulos pakrantėmis, mėgo diskutuoti, dalytis Kauno naujienomis.

Šilkarskio pomėgis per daug kalbėti Sruogai kenkė – įveldavo jį į nemaloniais situacijas, iš kurių ieškoti išeities palikdavo patį. Pavyzdžiui, nepagalvojęs apie pasekmes, Šilkarskis išplepėjo slaptą Sruogų sumanymą įsigyti sklypą Palangoje. Šilkarskis siūlė paduoti prašymą, be Sruogos, dar keliems draugams – Vaclovui Biržiškai, Vincui Krėvei ir Andriui Olekai-Žilinskiui. Jis tikėjosi, kad interesantų grupei sklypai bus išskirti greičiau. Šis gandas per Biržiškų šeimą Viekšniuose pasiekė Būgių ūkininką, Sruogos uošvį Kazimierą Daugirdą, kuris įsižeidė, nusivylė slapukavusiais žentu ir dukra. Šilkarskis neturėjo blogų tikslų, bet elgėsi impulsyviai – kėlė nesantą, kiršino žmones. Todėl Sruoga santykį su Šilkarskiu jų pažinties pradžioje įvardijo „prakeiktu prieteliškumu“, nuo kurio svajėjo „išsigelbėti“³³.

²⁷ Vanda Sruogienė, „Vytauto Didžiojo universiteto profesorius prisimenant: 100 metų nuo Vladimiro Šilkarskio gimimo“, p. 2.

²⁸ Vanda Sruogienė, „Iš mūsų bendro gyvenimo“, p. 117.

²⁹ VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1978-08-06, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 1r.

³⁰ VS laiškas Vladui Žukui, Čikaga → Vilnius, 1979-10-03, [pasirašytas mašinraštis], in: *Ibid.*, I. 6r.

³¹ Dalia Sruogaitė-Bylienė, „Balys“, in: *BSMA*, p. 151–152.

³² VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1987-02-20, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 2r.

³³ BS laiškas VS, Būgiai → Kaunas, 1928-06-16, in: *BSR* 17-II, p. 54–55.

Sruogą ir Šilkarskį siejo nepastovus, nenusipėjamas būdas, pusiausvyros stoka, panašūs prieštaringi charakteriai. Todėl Šilkarskio autocharakteristika galėtų apibūdinti ir Sruogą: „Aš esu iš tikrųjų keisčiausių prieštaraivių kamuolys“³⁴.

Šilkarskis turėjo daug įtakingų pažįstamų. Jis vienas pirmųjų sužinodavo svarbiausias Kauno akademinio pasaulio naujienas, Švietimo ministerijos aktualijas, kurios ne visada būdavo geros: Lietuvos universiteto reformos projektas, valdžios planai mažinti katedrų skaičių, fakulteto etatus, algas³⁵. Ne veltui, ruošiantis uždaryti Slavistikos katedrą, kurioje dirbo Sruoga, Šilkarskis perspėjo kolegą, kad jis spėtų apgalvoti situaciją³⁶.

Sruoga ir Šilkarskis – konkurentai, diletantai, avantiūristai. Kita Sruogos ir Šilkarskio susidūrimo akimirka susijusi su klasikinės filologijos sritimi. Sruoga kartu su būsima žmona, dar 1921 m. studijuodami Vokietijoje, ėmėsi sudėtingo, jų abiejų jėgas pranokusio projekto – brolių helenistų Alfredo ir Maurice'o Croiset parengto *Graikų literatūros istorijos* vertimo iš prancūzų kalbos. Šis veikalas turėjo būti išverstas iki 1924 m. pradžios, tačiau vertimo korektūros darbai vyko dar ir 1925 m. Nepaisant vertėjos Daugirdaitės ir redaktoriaus Sruogos pastangų, vertimas buvo atmestas – atsisakyta leisti dėl kalbos klaidų³⁷. Sruoga ieškojo galimybės išspausdinti pataisytą vertimą Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete, kuriame dirbo pats. Bet ir šis variantas nepriimtas: „Tik šit koks reikalas. Fakultetas nusprendė spausdinti Šilkarskio „Graikų literatūros istoriją“ – tokio didumo, kaip Croiset. Konkurencija!“³⁸ Šilkarskis savarankiškai rašė veikalą tuo pačiu pavadinimu³⁹, nesivaržydamas su Sruoga nei dėl knygos tematikos, nei dėl apimties, nei dėl honoraro, bet netikėtai tapo jo konkurentu. Šilkarskis buvo klasikinės filologijos žinovas, todėl parengti knygą iš savo srities galėjo lengviau nei mėgėjas Sruoga. Šis akibrokštas neišardė

³⁴ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinrašis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1r.

³⁵ VŠ laiškas BS, Kaunas, 1928-08-25, [rankraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880, l. 1r–v.

³⁶ *Ibid.*, l. 1r.

³⁷ Vladas Žukas, „Keletas B. Sruogą liečiančių rankraščių“, in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1968-01-27, Nr. 4, p. 11.

³⁸ BS laiškas VS, Kaunas → Būgiai, 1925-06-20, in: *BSR 17-II*, p. 27.

³⁹ Vladimiras Šilkarskis, *Graikų literatūros istorija*, t. 1: *Klasikinis laikotarpis: I. Epas, II. Lyrika, III. Drama*, Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas, akcinės bendrovės „Varpas“ spaustuvė, 1938, p. 1–328.

Sruogos ir Šilkarskio draugystės, bet kaip tik ją sustiprino. Sruoga vyresnį kolegą ėmė labiau vertinti, gerbti ir juo pasitikėti. O Šilkarskis geriau suprato Sruogą, kuris, pervertinęs savo jėgas, apsiėmė vykdyti avantiūrišką vertimo projektą.

Vėliau Šilkarskis pripažino, kad ir jam būdingos panašios spekuliacijos. Jis galėjo metus kruopščiai ir sąžiningai tyrinėti filosofinės tematikos probleminius klausimus. Tačiau literatūrinės srities darbus jis atlikdavo „su negirdėtu lengvabūdišku diletantizmu“⁴⁰. Šilkarskis teigė, kad 1922 m. atsisakė tapti Filosofijos katedros dėstytoju, nors buvo kviestas; apsiėmė dėstyti jam svetimą klasikinę filologiją. Pradėjo spausdinti *Graikų literatūros istoriją*, nors turėjo per porą dešimtmečių parengtą *Graikų filosofijos istoriją*. Vėliau Šilkarskis savikritiškai atsiliepė apie darbą, kuriuo „nukonkuravo“ Sruogą – „buvo tai gryniausia kompiliacija be jokios originalios vertės“⁴¹.

Sruoga ir Šilkarskis – kelionių entuziastai. Abu Lietuvos universiteto dėstytojai tarpukariu mokslinio darbo tikslais ar laisvalaikiu mėgo keliauti po Vakarų Europą. Sruoga 1925–1930 m. vienas ar su studentais lankėsi įvairiuose Europos miestuose – kultūros centruose, Saksonijos Šveicarijoje, Alpėse⁴². Sruoga kelionėse, kurios užtrukdavo mažiausiai mėnesį, jausdavosi vienišas, patirdavo jį kankinusį stiprų žmonos ir dukters ilgesį. Dar studijuodamas Rusijoje, rašytojas apibūdino save kaip „amžiną klajūną“⁴³, o jo bičiuliai vėliau vadino jį „aitvaru raguotu“, kuris nežinia, „ar studentas, ar turistą, ar vagabundą“, nes visą laiką trankėsi „po visas velnio pakampes“⁴⁴.

Šilkarskis noriai pasakojo Sruogai apie savo išvykas į kitas šalis (Čekiją, Vokietiją, Lenkiją, Sileziją) ir miestus (Karlsbadą, Vysbadeną, Berlyną),

⁴⁰ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1r.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Apie rašytojo ekskursijas į užsienį plačiau žr. Neringa Markevičienė, „Balio Sruogos laišškai“, in: *BSR 17-II*, p. 675–684.

⁴³ BS laiškas Valerijai Čiurlionytei, Voronežas → Iskorostis, 1917-08-23, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 16: *Laiškai Valerijai Čiurlionytei, 1915–1918*, sudarė Algis Samulionis, Neringa Markevičienė, parengė Neringa Markevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 446.

⁴⁴ Albino Rimkos atvirlaiškis BS, Frankfurtas prie Maino → Miunchenas, 1922-06-26, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 17, kn. I: *Laiškai Vandai Daugirdaitei, 1919–1924*, sudarė Algis Samulionis, Neringa Markevičienė, parengė Neringa Markevičienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021, p. 215.

perteikė įspūdžių iš kurortų, kur stiprino sveikatą (Palangą, Marienbadą, Bad-Neuenahrą).

Šilkarskį ir Sruogą siejo, geriau vienas kitą suprasti padėjo jų abiejų išgyventas stiprus namų ir tėvynės ilgesio jausmas (vok. *Heimweh*).

Tarpukariu Šilkarskis nemažai laiko praleido dirbdamas vokiečių filosofo Gustavo Teichmüllerio archyve: „Netikėsite, bet iš tikrųjų mane *одолела* [rus. persmelkė] *Heimweh*. Darbą Teichmüllerio archyve baigiau, ir nors čia labai gražu, grįžtu Lietuvon“⁴⁵. Berlyne susirgęs ir dėl užtrukusio gydymosi negalėdamas sugrįžti namo, Šilkarskis guodėsi Sruogai: „Kankina ir *Heimweh* – kiek labai stiprių ryšių riša mane su Lietuva – jaučiu tik užsienyje – bet čia tiesiog su giliu skausmu širdyje“⁴⁶.

Sąvoka *Heimweh* pasitelkta ir Sruogos Štuthofio laiškuose: „Darbas lagerio raštinėje lengvas, jis man reikalingas – gelbsti nuo Tėvynės ilgesio“⁴⁷, „Nuo gegužės 1 d. melancholija praėjo, nors ir dabar kartais ištinka stiprus ilgesio ir nostalgijos priepuoliai, nuo jų gelbsti tik poezija“⁴⁸.

Šilkarskis – Sruogos kūrybos gerbėjas. Šilkarskis sugebėdavo Sruogai pakelti nuotaiką. Jis pradžiugino Sruogą pranešdamas, kaip Lietuvos universiteto rektorius Biržiška, su kuriuo Sruogos santykis buvo oficialus, betarpiškai reagavo, kai perskaitė modernią rašytojo dramą *Milžino paunksmė*, kuri buvo sukurta Vytauto Didžiojo 500-ųjų mirties metinių proga surengtam literatūros konkursui:

Žinai, Baliuk, kad Tavo „Milžino paunksmė“ labai gyrė Mykolas Biržiška. Mačiau jo egzempliorio daug pabrauktų vietų ir girdėjau jį keletą kartų sakant: labai, labai talentinga. Taigi, mat, Tu visai be reikalo laikai jį savo priešu.⁴⁹

Anksčiau buvo žinoma, kaip į minėtą Sruogos dramą reagavo jo bičiulis Viktoras Biržiška, kai ją perskaitė⁵⁰. Sruogos pjesės *Milžino paunksmė* premjeroje, kurią pastatė režisierius Andrius Oleka-Žilinskas ir kuri įvyko

⁴⁵ VŠ atvirlaiškis BS, Berlynas → Kaunas, 1934-05-24, [rankraštis], Nr. 9, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880, l. 1r.

⁴⁶ VŠ atvirlaiškis BS, Szklarska Poręba → Kaunas, 1933-12-20, [rankraštis], Nr. 8, in: *Ibid.*, l. 1r.

⁴⁷ BS laiškas VS, Štuthofas → Vilnius, 1944-01-31, in: *BSR 17-II*, p. 340–341.

⁴⁸ BS laiškas VS, Štuthofas → Būgiai, 1944-06-18, in: *BSR 17-II*, p. 485, 488.

⁴⁹ VŠ laiškas BS ir VS, Kaunas → Būgiai, 1932-08-07, [rankraštis], Nr. 6, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880, l. 1r–v.

⁵⁰ BS laiškas VS, Būgiai → Kaunas, 1931 m. vasara, in: *BSR 17-II*, p. 145–146.

1934 m. Jaunųjų teatre, dalyvavo ir Šilkarskis⁵¹. Jo laiške išdėstyta informacija praplečia ir iki šiol žinomą literatūros kontekstą.

Šilkarskis – Sruogos stiprintojas. Tarpukariu Lietuvos ir užsienio spaudoje ėmė rodytis pranešimų apie Sruogos brolio Adolfo Sruogos vadovaujamą Pašto valdybą⁵². Tuo metu buvo įtarta, kad jis su bendrais pasiūlydami klastotojo pašto ženklus. Žmonės šią bylą suprato ir kaip Sruogų šeimos reikalą, todėl Sruoga reagavo skausmingai⁵³. Šilkarskis stengėsi įtikinti Sruogą nekreipti dėmesio į apkalbas: „Brangus mano Baliuk, nusišpauk Tu į tas kalbas – [...] kiekvienas padorus žmogus pasakys, kad Tu ir sapne nesapnavai apie tą visą aferą“⁵⁴.

Šilkarskis dėl laisvo gyvenimo būdo anksčiau buvo patekęs į ne vieną apkalbų verpetą. Jis teigė, kad visada rasis piktų žmonių, o ypač žurnalistų, kurie nepraleis progos pasinaudoti kito nelaime, kad pagarsėtų patys. Todėl Sruogą skatino susiimti ir atsiriboti nuo neįrodytos informacijos⁵⁵. Šilkarskis Sruogai patarė nesieti savęs su brolio darbais – verčiau susikonsultuoti į kūrybą, laiką skirti šeimai:

Baliuk, [...] nepasiduok slegiančiai nuotaikai, pakelk aukštai galvą – pasakyk sau, kad žmogus atsako tik už savo nusidėjimus ir tik jie žemina jo gerą vardą. [...]

[P]akelkit ir akis, ir širdis ir stipriai žiūrėkite į pasaulį, į ateitį, į savo kūrybą.⁵⁶

Pakeltos galvos ir aukštyn pakylėtos širdies leimotyvas, praėjus dešimtmečiui, pasikartojo ir Sruogos Štuthofe rašytuose laiškuose žmonai, bičiuliams Marijai Krasauskaitei, anksčiau jį drąsinusiam Šilkarskiui: „Naujuosius metus pradedu aukštai pakelta galva“⁵⁷, „Pasakykite visiems, kad jie privalo būti drąsūs. Apskritai: sursum corda!“⁵⁸

⁵¹ VŠ atvirlaiškis VS, Szklarska Poręba → Kaunas, 1934-03-30, [rankraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 881, l. 1v.

⁵² VŠ laiškas BS ir VS, Schlesien → Kaunas, 1933-10-22, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 7, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880, l. 1r.

⁵³ VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1990-09-23, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, l. 3r.

⁵⁴ VŠ laiškas BS ir VS, Schlesien → Kaunas, 1933-10-22, Nr. 7, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880, l. 1r.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Ibid.*, l. 1r–v.

⁵⁷ BS laiškas VS, Štuthofas → Greifswaldas, 1945-01-01, in: *BSR 17-II*, p. 579.

⁵⁸ BS laiškas Marijai Krasauskaitei (toliau – MK), Štuthofas → Pasau, 1944-08-06, in: *BSR 17-II*, p. 510.

Artimumą, pagarbą liudija ir Šilkarskio laiškų kreipiniai į Sruogų šeimą: „Brangieji!“, „Brangūs Ponia Vanda ir Baliuk!“, „Brangūs mano Bičiuliai!“, „Brangus Kolega!“, „Brangus mano Baliuk“⁵⁹.

Šilkarskio ir Sruogos laikysena okupacinių režimų metu. Šilkarskis 1940 m. pavasarį apsisprendė išvykti iš Lietuvos – tapo emigrantu⁶⁰. Pasi-traukimo į Vokietiją priežastis Šilkarskis įvardijo glaustai: „Raudonosios armijos invazija. Vis didėjantis chaosas krašte. Laisvės ir gyvenimo netikrumas, legalizuotas banditizmas...“⁶¹

Sruogos laikysena pirmosios sovietinės okupacijos metu vertintina nevienareikšmiškai. Sruoga buvo lankstus: jis vykdė okupantų nurodymus, tačiau kartu ir priešinosi. Skirtingai nei Šilkarskis, Sruoga nepriėmė esminių sprendimų. Vilniaus dramos teatro atidarymo proga jis, skatinamas teatralų – kairiųjų draugų, sukūrė kantatą „Lietuvos keliu“⁶². Šį okupaciniam režimui pasitarnavusį kūrinį Sruoga parašė priverstas: jo darbą prižiūrėjo iš Maskvos atvykęs užsakovas⁶³. Vėliau Sruoga gailėjosi parašęs Maskvos ideologiją perteikusį ir Kremliaus šeiminką Staliną pavaizdavusį iškilingą eilėrašį⁶⁴.

1940–1941 m. Lietuvių kultūros dekadai Maskvoje Sruoga ruošė ir dramą *Apyaušrio dalia*⁶⁵. Tačiau ji dėl sąmoningai rezervuoto, todėl politinio užsakymo neatitikusio turinio (pavaizduoto baudžiavos laikotarpio, valstiečių kurstytos sukilimo dvasios) okupantams nepasitarnavo⁶⁶.

⁵⁹ VŠ laiškai BS, 1928–1937, [rankraščiai, pasirašyti mašinraščiais], Nr. 1–13, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 880.

⁶⁰ VŠ laiškas VS ir SČ, Bona, 1944-03-13, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

⁶¹ VŠ laiškas SČ, 1943-09-27, [taisytas, nepilnas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1v.

⁶² Balys Sruoga, „Lietuvos keliu“, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 1: *Poezija*, (toliau – BSR 1), parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 318–322.

⁶³ Algis Samulionis, „Paaiškinimai“, in: *Ibid.*, p. 807.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 807–808.

⁶⁵ Balys Sruoga, *Apyaušrio dalia*, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 3: *Dramos*, (toliau – BSR 3), parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 7–185.

⁶⁶ Plačiau žr. Neringa Markevičienė, „Balio Sruogos laiškai įvairiems asmenims: *Sursum Corda!*“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2020, t. 43, p. 236–237.

Sruoga 1938–1941 m. parašė istorinę kroniką *Kazimieras Sapiega*⁶⁷, kuri atitiko kūrėjo vidinę nuostatą, nes skatino rezistencinę dvasią. 1941 m. parašytas ir Sruogos eilėraštis⁶⁸, kuris kovai už laisvę įkvėpė Vilniaus jaunimą – studentus, moksleivius.

1943 m. rašytojas tapo vienu autoritetingiausių visuomenės nuomonės formuotojų – jis ragino priešintis nacių tikslui Lietuvoje – SS legiono steigimui⁶⁹:

Prasidėjo vokiečių siautėjimas, areštai... Mūsų visuomenėje pakilo nerimas. Pas Balį pasiklaust patarimo ateidavo dar daugiau žmonių. Balys laikėsi griežtai nuomonės: jokių būdu nedalyvauti mobilizacijoje, nes ji pažeidžia mūsų suverenumo teises. Mūsų jaunimas nepadės atlaikyti bolševikų invazijos, tik bus išžudytas. Sąjungininkai vokiečius nugalės ir neduos bolševikams atsigauti, nes tai priešinga jų interesams. Būtinai reikia saugoti mūsų jaunas jėgas. Karo galas artėja, mums jos bus reikalingos nepriklausomybę atstatant. Taip Balys galvojo ir taip atvirai kalbėjo. [...] Balio žodžiai pasiekė gestapą, jeigu vėliau mes sužinojom, kad jis buvo kaltinamas, jog organizavęs pasipriešinimą mobilizacijai.⁷⁰

Istoriko Arūno Bubnio teigimu, gestapas turėjo žinių apie kiekvieno asmens nedraugišką ar priešišką veiklą. Jau priartėjus frontui, vokiečiai patys sunaikino Kauno ir Vilniaus saugumo policijos bylas, agentų bylas⁷¹. Todėl neišliko dokumentų, iš kurių paaiškėtų, kas skundė rašytoją.

Antrosios sovietinės okupacijos metu režimas Sruogą taip pat išnaudojo. Rašytojo laikysena buvo dvejopa: stengdamasis išgyventi, jis laviravo, bet kartu ir maištavo. Šantažuojamas, persekiojamas, Sruoga parašė pjesę *Pajūrio kurortas*⁷², filmavosi Maskvos režisieriaus kurtame dokumentiniame

⁶⁷ Balys Sruoga, *Kazimieras Sapiega*, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 2: *Dramos*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 545–723.

⁶⁸ Balys Sruoga, „[Mūsų žemiškąjį kelią]“, in: *BSR* 1, p. 323.

⁶⁹ Arūnas Bubnys, *Lietuviai Štuthofio koncentracijos stovykloje 1942–1945 metais*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2023, p. 14.

⁷⁰ Vanda Sruogienė, „Balio Sruogos suėmimas 1943. III. 16“, [Čikaga], [be datos], [pasirašytas mašinraštis], žr. neaprašytas Balio Sruogos fondas, in: *Balzko lietuvių kultūros muziejus*, Čikaga, l. 4r.

⁷¹ Neringa Markevičienė, Arūnas Bubnys, „Reikia remtis visais šaltiniais, kuriuos tik galima gauti“, Juodonys (Rokiškio raj.), 2024-06-20, in: 23-iasis Prigimtinės kultūros instituto seminaras „Ranka rašyti laišškai. Pasakojimas, santykis ir savivoka“, in: Asmeninis Neringos Markevičienės archyvas.

⁷² Balys Sruoga, *Pajūrio kurortas*, in: *BSR* 3, p. 475–604.

filme *Tarybų Lietuva* – okupantai norėjo parodyti Sruogą kaip tipiską tarybinį rašytoją⁷³. Kad Sruoga nebuvo prisitaikėlis, liudija jo veikla: baigiama jame *Pajūrio kurorto* žodyje rašytojas paneigė ideologinį pjesės turinį⁷⁴; jis vertė rusų poetus, kurių tekstais reiškė maištą prieš tarybinę santvarką⁷⁵; apie pokario situaciją rašė atvirus laiškus bičiuliams Ignui Šeiniui, Stepui Povilavičiui-Vykintui, Marijai Nemeikšaiti⁷⁶, Rašytojų sąjungos pirmininkui Petruui Cvirkai (jam adresuoto laiško nuorašas tapo net rezistenciniu tekstu – „ilgus dešimtmečius ėjo iš rankų į rankas“⁷⁷), kitiems ideologams – Mečislovui Gedvilui, Justui Paleckiui, Antanui Sniečkui⁷⁸.

Šilkarskio ir Sruogos požiūris į emigraciją. Pasitraukęs į Boną, Šilkarskis ten išgyveno dvidešimt metų. Sruoga tokią išeitį kategoriškai atmetė, nors ir turėjo galimybę palikti sovietų ir nacių okupuotą Lietuvą – emigranto likimo jis nesirinko.

1944 m. vasaros pabaigoje pasklido gandai, kad Štuthofio kaliniai bus išlaisvinti, bet turės gyventi ir dirbti Vokietijoje. Todėl Šilkarskis siūlė Sruogai apsisototi pas jį Bonoje⁷⁹. Tačiau Sruoga iš karto atmetė mintį apie emigraciją: „Žinoma, bet kokiomis aplinkybėmis norėčiau grįžti namo: kai Tėvynė išgyvena tragišką laikotarpį, mano šventa pareiga ten būti“⁸⁰. Šilkarskio padedamas Sruoga galvojo pasiekti Lietuvą.

1944 m. pavasarį Šilkarskis ketino iš Vokietijos trumpam sugrįžti į Lietuvą. Kolegos iš Berlyno pasiūlė jam parašyti rusų filosofijos istoriją. Tai buvo pirmasis oficialus mokslinio darbo pasiūlymas, kurio Šilkarskis, rytų kalbų žinovas, negalėjo atsisakyti. Persikėlęs į Boną Šilkarskis, skirtingai nei kiti svetimšaliai, daugiau nei trejus metus nebuvo įtrauktas į jokią privalomą darbą. Jis du kartus pildė anketą, kurioje pažymėdavo, kad yra

⁷³ BS laiškas Marijai Nemeikšaiti, Vilnius, 1947-03-19, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 252, l. 1r.

⁷⁴ Balys Sruoga, „Kritiškos pastabos“, žr. *Pajūrio kurortas*, in: *BSR* 3, p. 601–604.

⁷⁵ Nikolajus Nekrasovas, „Nežinomam draugui“, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 5, kn. I: *Vertimai*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Rimas Žilinskas, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 237.

⁷⁶ Plačiau žr. Neringa Markevičienė, „Balio Sruogos laišakai įvairiems asmenims: *Sursum Corda!*“, p. 266–270.

⁷⁷ Algis Samulionis, „Balio Sruogos laiškas P. Cvirkai“, in: *Rašytojas pokario metais: Dokumentų rinkinys*, parengė Laima Arnatkevičiūtė ir kt., Vilnius: Vaga, 1991, p. 413.

⁷⁸ Neringa Markevičienė, *op. cit.*, p. 255–266.

⁷⁹ VŠ laiškas BS, Bona → Štuthofas, 1944-09-07, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1614, l. 1r.

⁸⁰ BS laiškas MK, Štuthofas → Pasau, 1944-08-27, in: *BSR* 17-II, p. 511.

nedarbingas dėl pakrikusių nervų, širdies silpnumo, amžiaus⁸¹. Pasiūlytam mokslo darbui Bonoje trūko medžiagos. Todėl Šilkarskis prašė leidimo išleisti jį kelioms savaitėms į Lietuvą. Jam pavyko sutvarkyti dokumentus Vokietijoje, tačiau iš Kauno komisariato negavo leidimo atvykti⁸², todėl į tėvynę nebegrižo.

Sruoga 1945 m. gegužės 18 d. po Štuthofio tremties iš Torunės buvo paragabentas į tarybinę Lietuvą, kur žmonos ir dukters neberado. Sruogienė į Lietuvą iš JAV buvo atvykusi 1976 m.⁸³

Sruoga ir Šilkarskis – kaliniai. Sruoga, uždarytas Štuthofe, buvo atskirtas nuo tėvynės, kuriai nebegalėjo pasitarnauti darbais – paskaitomis Vilniaus universitete ir kūryba. Todėl jis jautėsi išstumtas iš gyvenimo, nereikalingas, beteisias – išgyveno beprasmybę, tuštumą. Slegiamas tėvynės ilgesio ir nostalgijos, jis patyrė psichozę⁸⁴. Sruoga Štuthofą apibūdino kaip „pasmerktųjų urvą“⁸⁵, „dvokiančią duobę“⁸⁶, „dvokiančią velnio duobę“⁸⁷.

Šilkarskis 1945 m. Bonoje pateko į bombų ataką: „[P]er Bonno užpuolimą X.18 buvau pačiam bombardavimo centre greta gelžkelio stoties. Bombos, skirtos stočiai ir viadukui, po kuriuo stovėjau, sunaikino aplink milžiniškus pastatus lyg tai būtų degtukų skrynutės“⁸⁸. Šilkarskis slėpėsi bunkeryje, o paskui, žmonių palaikytas bepročiu, uždarytas į kalėjimą, kur praleido mėnesį:

Nerašiau Jums taip ilgai, nes nuo 28. XII iki 18. I buvau gyvai palaidotas šlykščiam, šaltam dvokiančiam urve. Mat isteriškos poniutės, kurios matė mane per baisųjį bombonešių puolimą XII. 28 d. rašant bunkery laišką Ellen [filosofo

⁸¹ VŠ laiškas VS ir SČ, Bona, 1944-03-13, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 15, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

⁸² VŠ atvirlaiškis Ignui Jonynui (toliau – IJ), Bona, 1944-03-24, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 19, in: *Ibid.*, l. 1v.

⁸³ VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1977-08-29, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, l. 1r.

⁸⁴ Plačiau žr. Neringa Markevičienė, Giedrė Šmitienė, „Raštu, kaip ir laišku, nepasirenki – jie tave ištinka“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2024, Nr. 68, p. 159–160.

⁸⁵ BS laiškas VS, Štuthofas → Vilnius, 1943-08-08, in: *BSR* 17-II, p. 253.

⁸⁶ Balys Sruoga, *Dievų miškas*: Memuarai, redagavo Donata Linčiuvienė, (ser. *Lietuvių literatūros lobynas. XX amžius*, Nr. 3), Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005, p. 159.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 239.

⁸⁸ VŠ laiškas VS ir kt., Bona, 1944-11-04, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1616, l. 1r.

Dyroffo dukrai, – N. M.I, įsivaizdino, kad aš mieruoju bunkerio sienas. Jų pašauktas policininkas nuvedė mane į kalėjimą. Nei jis, nei kalėjimo viršininkas nepranešė niekam – nei prokurorui, nei kriminalinei policijai, nei Gestapo apie mano suėmimą.⁸⁹

Susisiekti su pažįstamais Bonoje Šilkarskis negalėjo – „būčiau sukirmijęs požeminiame urve“⁹⁰. Filosofą išgelbėjo kapelionas, kalėjime laikęs mišias. Jis Bonos universitete klausė profesoriaus paskaitų, todėl atpažino dėstytoją. Paskui kreipėsi į Bonos universiteto rektorių, kuris parašė gestapui, kad Šilkarskis suimtas per klaidą, todėl prašė jį išlaisvinti. Šilkarskis kaip beprotis tris savaites praleido pusbadžiu „baisiausiose gyvenimo sąlygose“⁹¹.

Sruogienė, kuri rūpinosi vyro išlaisvinimu, 1944 m. rudenį Berlyne taip pat atsidūrė griuvėsiuose – ji išgyveno „vieną siaubingiausių Vokietijos sostinės bombardavimų“⁹².

Sruoga ir Šilkarskis – kūrėjai. Kūrybiniai interesai, kilę ribinėse situacijose. Literatūrologė Giedrė Šmitienė įžvalgiai pastebėjo, kad „[p]atekęs į nežmoniškas sąlygas žmogus dažnai nuščiūva, praranda amą ir balsą“⁹³. Įveikti krizę gali paskatinti išorinis postūmis, sužadinantis vidinę motyvaciją nepasiduoti apatijai. Įveikti konclageryje apėmusią psichozę Sruogai pirmiausia padėjo jo mokiniai, Teatro seminario, vykusio Vilniaus universitete, dalyviai: Jurgis Blekaitis, Vytautas Aleksandras Jonynas, Vincas Adomėnas, Eugenijus Matuzevičius. Jie šiame seminare užsimezgasias ir subrandintas idėjas nacmečiu praktiškai realizavo „Vaidilos“ teatre. O žurnale *Kūryba* ir laikraštyje *Naujoji Lietuva* Sruogos studentai diskutavo apie naujus spektaklius, teatrinius ieškojimus. Paminėta spauda nelegaliais keliais pasiekdavo ir Štuthofą. Todėl Sruoga per spaudą stebėjo buvusių mokinių darbus teatre. Nesutardami dėl tradicinio ir poetinio teatro krypčių, jie į diskusijas netiesiogiai įtraukė ir savo mokytoją, kuris, apimtas sielvarto, liūdesio dėl nepagrįstos tremties, išgyveno bejėgiškumą – iki tol lageryje nekūrė.

⁸⁹ VŠ laiškas MB, VK, VS, Bona, 1945-02-01, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 453, l. 1r.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Dalia Sruogaitė, *Atminties archeologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 133.

⁹³ Neringa Markevičienė, Giedrė Šmitienė, *op. cit.*, p. 159.

1944 m. gegužės mėnesį, norėdamas pagelbėti mokiniams išspręsti jų vienu kitiems keliamas teatro problemas, Sruoga pradėjo rašyti – pirmiausia straipsnius apie ateities teatrą („Teatro romantika“, „Tikroviškumas teatro mene“), lyrinę tragediją *Pavasario giesmė* ir komedijas *Pagunda*, *Prančiūko marškinėliai*, *Uošvė*, *Dobilėlis penkialapis*. Sruoga jautėsi laimingas, nes kūryba, užplūdusi „nepaprasta rašymo karštinė“⁹⁴ leido užsimiršti, buvo tam tikra saviterapija.

Laiškuose Šilkarskiui Sruoga dalijosi kūrybiniais sumanymais, kuriuos paskatino neramus ir pavojingas laikas, abu bičiulius išmokęs drąsos, pasitikėjimo kitais žmonėmis, optimizmo:

Jis parašė „Įvadą į estetiką“, pora dramatinių mažmožių (plunksnos mėginimas!) ir rašo dabar dramą [*Pavasario giesmė*, – N. M.]. Tonas jo ilgo laiško l.[abai] tvirtas. „*Inter arma silent Musae* [lot. Karo metu mūzos tyli], – rašo Balys, – *das ist ein alter Quatsch* [vok. tai sena nesąmonė]! *Es ist am Besten zu dichten im Gewitter – in dem dramatischen Stil des Lebens* [vok. Geriausia kurti per audrą, kuri yra tinkamas dramatiškų gyvenimo aplinkybių fonas]“, „*Ich habe sehr viel gelernt* [vok. Aš daug ko išmokau]. *Im Leben kann mich schon nichts erschrecken* [vok. Niekas gyvenime negali manęs išgąsdinti]“. Pastarąją frazę aš puikiai suprantu. Po anų 3 metų pragaru esu užgrūdintas visam.⁹⁵

Sruoga buvo įsitikinęs, kad kalinio patirtis jį sustiprino, išugdė valią, lageryje jis įgijo gyvenimo išminties.

Šilkarskio gyvenimas Bonoje buvo sunkus, ypač pirmus trejus metus. Iš tėvynės jį pasiekė žinios apie artimųjų netektį (1941 m. Šilkarskio brolio Povilo šeima ištremta į Sibirą), užpuolė ligos (amnezija, depresija, širdies nepakankamumas), padariusios jį nedarbingą, priklausomą nuo kitų (Bonoje Šilkarskiui rūpinosi bičiulis Dyroffas, o materialiai jį rėmė tėvynainiai). Laiškuose Krėvei Šilkarskis liudijo, kad tik praėjus trejiems metams iš lėto grįžo dvasinės jėgos, noras dirbti ir kurti⁹⁶. 1943 m. mirus Dyroffui, Šilkarskis ėmė tyrinėti šio filosofo biografiją, sudarinėjo jo raštus⁹⁷.

Emigracijoje nelengvomis sąlygomis gyvenęs Šilkarskis su bičiuliais dalijosi mintimis, kurios panašios į Sruogos:

⁹⁴ BS laiškas VŠ, Štutthofas → Bona, 1944-10-15, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1614, l. 1r.

⁹⁵ VŠ laišakai VB, VK ir kt., Bona, 1944-08-02, [rankraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1616, l. 1v.

⁹⁶ VŠ laiškas VK, Bona, 1944-09-06, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

⁹⁷ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1943-12-25, [rankraštis], Nr. 6, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1v.

Gavau šiandien laišką ir iš Sruogos. Baisiai nerimauja dėl šeimos, o vis dėlto nugalėjo ir nostalgiją, ir ilgesį saviesiems – dirba ir net kuria daug, ir jaučiasi visai sveikas. Taip pat yra ir su manim. Niekas negali atimti man noro dirbti ir pajėgumo dirbti (*Arbeitsfähigkeit*) – žinoma, su didele širdgėla galvoju apie bičiulių likimą, ypač tų, kurie liko Lietuvoje, bet ši širdgėla neatima man energijos. Tikėkimės, kad ir Jums iš lėto grįš jėgos.⁹⁸

Šilkarskis buvo įsitikinęs, kad lageryje Sruoga, kaip ir jis Bonoje, pakels vargus ir kad jo siela išliks nepalaužta⁹⁹.

Sruoga ir Šilkarskis – poliglantai. Šilkarskį ir Sruogą siejo kalbos – noras pramokti jų daugiau ir geriau.

Sruoga žmonos prašė į lagerį atsiųsti keletą prancūziškų knygų, kad galėtų savarankiškai lavintis – skaityti prancūziškai¹⁰⁰. Rašydamas Šilkarskiui, kuris mokėjo graikų, lotynų, vokiečių, rusų, lenkų kalbas, jis pasidžiaugė, kad lageryje pramoko lenkų kalbos: „Tiesa, naujiena Tau: aš išmokau lenkiškai kalbėti, bet didžiuojuosi esąs lietuvis“¹⁰¹.

Šilkarskį galima laikyti atsivertusiu lietuviu. Kilęs iš Pasvalio krašto, mokslus ir studijas baigęs jį formavusioje Mintaujos gimnazijoje, kurioje orientuotasi į vokiečių ir rusų kultūrą, Maskvos universiteto Istorijos-filologijos fakultete, Šilkarskis tautybės klausimu iš pradžių buvo neutralus: „Tautybės jokios jis tuomet nepripažindavo“¹⁰². Pirmojo Pasaulinio karo metais Šilkarskis, paveiktas lenkų kultūros ir literatūros, save laikė lenku: „Garsiai kritikavęs mūsų visuomenės žemą kultūros lygį, o ypač gynęs lenkų mažumos teises, Šilkarskis įsigijo lenkininko, lenko vardą“¹⁰³. Po karo nuvykęs į Lenkiją, jis nusivylė šia šalimi. Kai Kaune tarpukariu vykusiuose literatūriniuose šeštadieniuose Šilkarskis susitiko su Čiurlioniene, ankstesnį požiūrį pakeitė – tapo susipratusiu lietuviu¹⁰⁴. Dar gyvendamas Kaune,

⁹⁸ VŠ laiškas VK, Bona, 1944-09-06, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

⁹⁹ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-01-12, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

¹⁰⁰ BS laiškas VS, Štuthofas → Būgiai, 1944-06-18, in: *BSR 17-II*, p. 485–486, 488.

¹⁰¹ BS laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-09-03, in: *BSR 17-II*, p. 515.

¹⁰² Albinas Kazlauskas, „Antikos kultūros tyrinėtojas“, in: *Darbas*, Pasvalys, 1989-01-19, Nr. 8, p. 3.

¹⁰³ Vanda Sruogienė, „Vytauto Didžiojo universiteto profesorius prisimenant: 100 metų nuo Vladimiro Šilkarskio gimimo“, p. 2.

¹⁰⁴ VŠ atvirlaiškis SČ, Bona → Kaunas, 1944-06-22, [pasirašyto mašinraščio kopija], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 452, l. 1r–v.

jis mokėsi lietuvių kalbos. Filosofas turėjo gerą atmintį, todėl, padedamas Čiurlionienės, ją gerai išmoko¹⁰⁵.

Bičiulių rūpestis Šilkarskiu – emigrantu. Šilkarskio laiškuose ne kartą minima kolegų istorikų Jonyno ir Sruogienės pagalba – „didelis patarnavimas“¹⁰⁶ jam, ką tik persikėlusiam į Vokietiją. Atsiminimuose nėra užuominų, kaip jis kūrėsi Bonoje, iš ko gyveno. Bonos universitete Šilkarskis pradėjo dėstyti ne iš karto, o tik kai pasveiko – atgavo atmintį. Šilkarskio laišakai Sruogienei, Jonynui, Čiurlionienei atsako, kaip ir kieno dėka filosofas išgyveno Bonoje 1940–1946 m. Jei Sruogienė nebūtų išsaugojusi Šilkarskio laiškų, apie tai dabar nebūtų žinoma.

Šilkarskio bičiuliai rūpinosi Vilniuje Didžiojoje gatvėje 24–12¹⁰⁷ paliktais jo asmeniniais daiktais. Pardavę juos, gautas lėšas persiuntė jam į Boną¹⁰⁸. Šilkarskis dėkojo draugams už pasirūpinimą asmeniniu turtu, nes „kitose rankose vargu ar kas būtų palikę“¹⁰⁹.

Sruogienė Šilkarskiui siuntė įvairių daiktų: drabužių (baltinių, marškinų, kojines, šiltą megztinį, kostiumų, geresnių kaliošų, batų), patalynės (paklodžių, lengvą antklodę, pledą, rankšluosčių), darbui reikalingų priemonių (popieriaus kortelių, rašomojo popieriaus)¹¹⁰, maisto produktų (cukraus, medaus, kruopų, ryžių, pupelių, žirnių, džiovintų sūrių, kavos). Iš maisto produktų Šilkarskis labiausiai laukė kumpio su storu lašinių sluoksniu¹¹¹. Lietuviškas maistas pranoko anksčiau jo ragautus pasaulio gardėsius:

Lašiniai atrodo man skanesni, negu langustos ir omarai, kuriuos prieš daug metų valgiau Paryžiuje. Tepu juos į juodą duoną ir valgau, lyg tai būtų puikiausi pasaulio skanumynai;¹¹²

¹⁰⁵ VS laiškas VM, Čikaga → Filadelfija, 1984-12-12, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 423.

¹⁰⁶ VŠ atvirlaiškis VS, Bona, 1944-01-24, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

¹⁰⁷ VŠ atvirlaiškis IJ, Bona → Vilnius, 1944-03-14, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 17, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁰⁸ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-02-10, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 6, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁰⁹ VŠ atvirlaiškis IJ, Bona → Vilnius, 1944-03-14, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 17, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹¹⁰ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-01-24, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹¹¹ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-01-14, [rankraštis], Nr. 9, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹¹² VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-02-23, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 23, in: *Ibid.*, l. 1v.

O rūkytus dalykus tai vartoju aš, dėdamas juos tiesiog į juodą duoną: dieviškas valgis.¹¹³

Šilkarskio teigimu, siuntiniai iš Lietuvos jam pastiprino sveikatą, suteikė darbui reikalingos energijos ir jėgų¹¹⁴.

Bičiules Sruogienę ir Čiurlionienę Šilkarskis aprūpindavo Lietuvoje nacmečiu stokotais dalykais – imunitetą stiprinančiais vaistais („Redoxono“ tabletėmis), vitaminais B ir C, soda, sausomis mielėmis¹¹⁵.

1949 m. emigravusi į Ameriką, Sruogienė toliau rūpinosi Šilkarskiu. Ji jam maždaug kas mėnesį siuntė įvairių maisto produktų: kavos, arbatos, kiaušinių miltelių, džiovintų abrikosų, riešutų sviesto¹¹⁶. Jais Šilkarskis pasigardžiuodavo per šventes, pavyzdžiui, Velykas¹¹⁷.

Pasitaikius progai, Sruogienė Šilkarskiui išsiųsdavo ir jo darbui būtinų reikmenų, pavyzdžiui, odinį žiedinį segtuvą su pirmos rūšies plonu popieriumi, ant kurio galima rašyti iš abiejų pusių¹¹⁸. Šilkarskis labai vertino šią dovaną, nes kokybiškas, gražus ir geras popierius pasitarnavo kūrybai, mokslui¹¹⁹. Vėliau Šilkarskis Sruogienei į Ameriką nusiuntė jo parengtą ir įrištą studiją apie Antaną Maceiną¹²⁰, išleistus ir jo išverstus rusų filosofo Vladimiro Solovjovo raštų tomus¹²¹.

Siuntiniai iš Vilniaus į Boną ir iš Bonos į Vilnių, o vėliau iš Amerikos į Vokietiją ir atgal, su meile ir rūpesčiu formuotas jų turinys liudija išlaikytą gerą santykį tarp bičiulių. Išskirti sunkių aplinkybių, gyvendami svetur, jie vieni kitų nepamiršo. Šilkarskis ne veltui teigė, kad būtų labai nemalonu, jei bičiuliai iš tėvynės manytų, kad, pasitraukęs į Boną, jis nebejaučia ryšių, kurie jungia jį su Lietuva¹²² ir ten likusiais giminaičiais, draugais.

Šilkarskiui išgyventi Bonoje padėjo ne tik siuntiniai iš Lietuvos, bet ir bičiulių laiškai. Gyvendamas Lietuvoje, dėl charakterio ypatumų ir

¹¹³ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-01-03, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 11, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹¹⁴ VŠ atvirlaiškis IJ, Bona → Vilnius, 1944-03-24, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 19, in: *Ibid.*, l. 1r–v.

¹¹⁵ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-04-08, [rankraštis], Nr. 29, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹¹⁶ VŠ laiškas VS, Hangarlas, 1952-09-06, [rankraštis], Nr. 8, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹¹⁷ VŠ laiškas VS, Walberbergas, 1952-02-13, [rankraštis], Nr. 4, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹¹⁸ VŠ laiškas VS, Walberbergas, 1952-04-20, [rankraštis], Nr. 5, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹¹⁹ VŠ laiškas VS, Bona, 1953-08-05, [rankraštis], Nr. 12, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹²⁰ VŠ laiškas VS, Walberbergas, 1952-02-13, [rankraštis], Nr. 4, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹²¹ VŠ laiškas VS, Bona, 1956-03-15, [rankraštis], Nr. 20, in: *Ibid.*, l. 2r.

¹²² VŠ laiškas VS, Bona, 1946-07-25, [rankraštis], Nr. 1, in: *Ibid.*, l. 1v.

nepastovaus būdo jis atstūmė ne vieną pažįstamą. Jų laiškai, atsiųsti Šilkarskiui į Boną, liudija, kad nesusipratimai Lietuvoje pamiršti, kad atgijo seni draugiški jausmai: „Ši sąmonė labai labai daug prisidėjo prie mano galutinio pasveikimo“¹²³.

Šilkarskis – laiškų rašytojas, ryšius palaikantis tarpininkas, globėjas. Svarbus Šilkarskio laiškų rašytojo vaidmuo. Jis buvo vienas pirmųjų tarpininkų, padėjęs išeivijoje atsidūrusiems lietuviams surasti vieniems kitus – susisiekti laiškais, užmegzti ryšius, palaikyti santykius.

1944 m. spalio 9 d. Būgiuose įvykus vokiečių ir rusų kautynėms, nustojo veikti Viekšnių paštas. Todėl nutrūko ir Štuthofe įkalinto Sruogos ryšys su šeima, kuri, varoma vokiečių, spalio 10 d. buvo priversta palikti Lietuvą¹²⁴.

Prieš pat šį įvykį Sruoga kreipėsi į Šilkarskį kaip į patikimiausią draugą, kad šis laiškais surastų ir atkurtų nutrūkusį ryšį su jam nebeprasiekiama šeima. Nebegalėdamas siųsti laiškų nei namo, nei į Būgius, Sruoga rašė Šilkarskiui – buvusiam artimiausiam kaimynui Biržų krašte. Sruoga turėjo Šilkarskio, apsistojusio Bonoje, adresą – jį buvo išsisaugojęs.

Sruogienė, atsidūrusi Vokietijoje, taip pat pirmiausia ieškojo Šilkarskio:

P.[onios] Vandos atvykimas tai tikra sensacija jos draugų ir bičiulių gyvenime. Aš bene pirmas gavau iš jos žinią, deja, su netinkamu adresu *Lager Gotenhafen bei Danzig* [vok. Gotenhafeno stovykla prie Dancigo]. Šiomis dienomis atėjo laiškai iš p.[onų] Mykolų, iš Krėvės, iš p.[anelės] Marilios [Mykolo Biržiškos dukters Marijos Biržiškaitės, – N. M.] ir iš Maciūno su pranešimais apie mūsų brangios Bičiulės išsigelbėjimą iš raudono pragaro. Visi džiaugiasi ir yra tikri, kad ir man ši žinia turi atnešti didžiausio džiaugsmo. Brangi mano Ponia Vandulka (taip mes Jus visuomet vadindavome, kalbėdami su mūsų mieliausia vargše p.[onia] Sofija), dabar atėjo mano eilė atsidėkoti Jums už visas Jūsų geradarystes.¹²⁵

Sruogos šeimai atsidūrus Gotenhafene, Šilkarskis jai tuoj pat nusiuntė 500 markių. Laiškuose prašė Sruogos įtikinti žmoną priimti jo pagalbą:

Mielas Baly, turi paveikti savo žmoną, kad ji neatsisakytų mano pagalbos. Jei mano padėtis visiškai patenkinama, pirmiausia tai jos nuopelnas. Ji likvidavo

¹²³ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1v.

¹²⁴ VS laiškas AS, Čikaga → Vilnius, 1989-01-30, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, l. 1r.

¹²⁵ VŠ laiškas MB, VB, VK ir kt., Bona, 1944-11-04, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1616, l. 1r.

dalį mano daiktų Lietuvoje ir gausiai aprūpino mane pinigais bei maisto produktais. Į Boną ji man atsiuntė 4 naujus kostiumus iš geriausio angliško audinio – be šios pagalbos mano padėtis būtų išties sunki – beveik viskas, ką palikau savo bute Vilniuje, prapuolė. Taigi tai pati paprasčiausia ir savaime suprantama dėkingumo skola, kurią jai dabar noriu atmokėti. Tikiuosi, netrukus dar galėsiantis atsiųsti Tavo mylimai žmonai pašalpą.¹²⁶

Šilkarskis tapo Sruogos šeimos, atsidūrusios Vokietijoje, globėju¹²⁷. Sruogos dukters liudijimu, „[j]is su Baliu susirašinėjo, kiek šelpė maistu, stengėsi moraliai palaikyti. Ir mudvi vėliau gavom iš jo didelę paramą. Jis jau kurį laiką dėstė Bonos universitete ir turėjo ryšių su akademinio pasauliu“¹²⁸. Pasklidus kalboms, kad užsieniečiams pabėgeliams, turintiems gimnazijos baigimo atestatus, bus leista studijuoti Vokietijoje, Sruogienė kreipėsi į Šilkarskį prašydama pagelbėti dukrai studijų Bonos universitete reikalais¹²⁹. Šilkarskis tapo vienu iš Sruogos dukters dėstytojų¹³⁰, o vėliau ir Sruogienės filosofijos daktaro disertacijos vadovu¹³¹. Kaip liudijo Sruogienė, „[o] iš tikrųjų jis man sudarė tuo būdu sąlygas apsigyventi Bonoje, nedideliame mieste, kuriame karo metu naujiems žmonėms apsigyventi buvo leidžiama tik tiems, kurie turėjo ryšių su universitetu“¹³².

Šilkarskis – lietuvių išeivių rėmėjas. Šilkarskis stengėsi padėti ne tik iš Lietuvos pasitraukusiai Sruogų šeimai, o visiems lietuviams išeiviams – palaikė juos ne tik moraliai, bet ir materialiai. Pavyzdžiui, Krėvei į Vieną Šilkarskis reguliariai nusiųsdavo po 50 markių. Jis paaiškino, kodėl rėmė bičiulį: „50 m[a]r[k]ių tai mažmožis, bet žinau iš pirmųjų Bonno metų patyrimo, kaip sunku būti suvaržytam net smulkiausiose išlaidose“¹³³.

Šilkarskį ir Krėvę žinios iš tėvynės pasiekdavo per Čiurlionienę. Pavyzdžiui, gavęs Čiurlionienės laišką, Šilkarskis pranešė Krėvei, kad karo

¹²⁶ VŠ laiškas BS, Bona → Štuthofas, 1944-10-25, in: BSR 17-II, p. 524.

¹²⁷ Dalia Sruogaitė, *op. cit.*, p. 182.

¹²⁸ *Ibid.*, p. 140.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 165.

¹³⁰ *Ibid.*, p. 213.

¹³¹ Lukas Jakšys, *Vandos Daugirdaitės-Sruogienės visuomeninė veikla išeivijoje*, p. 19.

¹³² VS laiškas VM, Čikaga → Filadelfija, 1984-12-12, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 20, in: LLTI BR, f. 115, b. 423, l. 1v.

¹³³ VŠ atvirlaiškis VK, Bona → Viena, 1944-08-14, [rankraščio kopija], in: LLTI BR, f. 115, b. 451, l. 1v.

frontas, kuris 1944 m. palietė Būgius, nekliudė Čiurlionienės, todėl jos šeima, skirtingai nei Sruogienės, „paliko Judreliuose netoli Akmenės Mažeikių apskr.[ities] Zubovų dvariuke“¹³⁴.

Šilkarskis per Krėvę sužinojo apie iš Lietuvos pasitraukusius kalbininką Praną Skardžių, archeologą Joną Puziną, ekonomistą Juozą Paknį. Todėl Šilkarskis stengėsi gauti jų adresus. Anksčiau filosofas su jais mažai bendravo arba visai nepalaikė ryšio – artimiau susipažino suartinti panašaus emigrantų likimo¹³⁵. Laiškuose užfiksuotas jų santykių pokytis: „Pora sykių rašė Skardžius. Aš jį ilgą laiką nemėgdavau: erzino mane jo šiurkštumas ir išauklėjimo stoka, bet paskui apsipratau ir įsitikinau, kad tai tiesus ir atviras žmogus ir geras mokslo darbininkas“¹³⁶.

Šilkarskis norėjo ne tik materialiai paremti emigravusius lietuvius, bet ir pradžiuginti juos laiškais – parodyti dėmesį, susirūpinimą jų likimu.

Iš Krėvės Šilkarskis norėjo gauti informacijos apie Vokietijoje apsistojusių brolių Biržiškų, ypač Mykolo ir Vaclovo, padėtį¹³⁷. Sužinojęs apie materialiai¹³⁸ ir psichologiškai¹³⁹ sunkias jų gyvenimo sąlygas, Šilkarskis siekė jiems padėti¹⁴⁰.

Sruogos žmona, gyvendama Amerikoje, turėjo autoritetą ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvos visuomenėje. Todėl Šilkarskis skatino būtent ją imtis iniciatyvos dėl materialios pagalbos Biržiškai, persikėlusiam į JAV. Artėjant Biržiškos septyniiasdešimt penkerių metų sukakčiai, ragino ją priminti lietuvių išeivijai svarbius šios asmenybės nuopelnus Lietuvai:

Mykolas dovanotą jam valdžios mišką nepaliko sau, bet paaukavo jį ligoninei Viekšniuose pastatyti. Jei būtų pasilikęs vienas 30. 000 litų (?), tai neturėtų dabar vargti. Pradėkite varyti propagandą, kad surinkti didelę sumą mūsų brangiajam vargšui Bičiuliui.¹⁴¹

Biržiška išsaugojo jam ne kartą 1956–1957 m. pagelbėjusių žmonių

¹³⁴ *Ibid.*

¹³⁵ VŠ laiškas VK, Bona → Viena, 1944-08-22, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

¹³⁶ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1v.

¹³⁷ VŠ atvirlaiškis VK, Bona → Viena, 1944-08-14, [rankraščio kopija], in: *LLTI BR*, f. 115, b. 451, l. 1v.

¹³⁸ VŠ laiškas VS, Bona, 1956-02-27, [rankraštis], Nr. 19, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹³⁹ VŠ laiškas VS, Bona, 1955-10-05, [rankraštis], Nr. 18, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴⁰ VŠ laiškas VS, Bona, 1955-09-26, [rankraštis], Nr. 17, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴¹ VŠ laiškas VS, Bona, 1957-08-07, [rankraštis], Nr. 29, in: *Ibid.*, l. 1r.

sąrašus¹⁴². Amerikos lietuviai, paaukoję po vieną, du, tris, penkis ar šešis dolerius, vienos rinkliavos metu per mėnesį sukaupdavo nuo 26 iki 37, per du mėnesius – iki 70 dolerių, per tris mėnesius – daugiau kaip 100 dolerių sumą. Aukota keliolika kartų. Biržiškai lietuviai paaukojo 4500 dolerių. Už visas surinktas lėšas Biržiška išsimokėtinai įsigijo medinius dviejų aukštų namus¹⁴³.

Šilkarskis susirašinėjo ir su buvusiu Filosofijos fakulteto dekanu Antanu Maceina, kuris 1944 m. pasitraukė į Vokietiją ir gyveno pabėgėlių stovyklose:

Čia man rūpi labai bloga sveikata Maceinos. Išleido pirmos eilės veikalą „Das Gedeimnis der Bosheit“ [vok. Niekšybės paslaptis] (apie Solovjovo *Antikristą*) ir dar du puikius veikalus lietuviškai. Kad pragyventų, turi daug rašyti žurnaluose. Rezultate susirgo širdimi ir nesitaiso. Būtų didžiausia nelaimė Lietuvos kultūrai, jei žūtų taip anksti Lietuvos vienintelė filosofinė žvaigždė.¹⁴⁴

Šilkarskis ir Maceina Vokietijoje ne tik palaikė draugiškus ryšius – dažnai susirašinėjo¹⁴⁵, bet ir bendradarbiavo. Šilkarskis rengė studiją apie Maceiną. Maceinos *Didysis Inkvizitorius*, išleistas 1946 m., buvo įvertintas žymiausių Fiodoro Dostojevskio tyrinėtojų vokiečių. Šilkarskis šiai knygai parašė plačią praturtinimą¹⁴⁶, knygą kaip dovaną nusiuntė buvusiam universiteto rektoriui Biržiškai jo jubiliejaus proga¹⁴⁷.

Laiškuose bičiuliams Šilkarskis pabrėždavo, kad jo materialinė padėtis nebloga¹⁴⁸. Todėl jis dažnai pagelbėdavo ir pažįstamiems, pavyzdžiui, rėmė buvusią žmoną ir jos vyrą¹⁴⁹, gyvenusius Lenkijoje. O jie atsilygindavo tuo pačiu. Šilkarskį jaudino mintis, kad jam brangūs žmonės su

¹⁴² Mykolas Biržiška, „Pažyma dėl paramos gavimo“, Los Andželas, 1956-09-17, in: *MLLM D 201*, <https://www.limis.lt/valuables/e/805354/913200050?searchId=75285994>, (2025-06-18).

¹⁴³ VŠ laiškas VS, Bona, 1955-09-01, [rankraštis], Nr. 16, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 2r.

¹⁴⁴ VŠ laiškas VS, Bona, 1955-06-16, [rankraštis], Nr. 15, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴⁵ VŠ atvirlaiškis AV, Bona → Skrantonas, 1951-05-28, [rankraščio kopija], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 449, l. 1v.

¹⁴⁶ VŠ laiškas VS, Walbergbergas → Čikaga, 1952-02-13, [rankraštis], Nr. 4, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹⁴⁷ VŠ laiškas VS, Hangelaras → Čikaga, 1952-09-06, [rankraštis], Nr. 8, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁴⁸ VŠ atvirlaiškis SČ, Bona → Kaunas, 1944-06-27, [pasirašyto mašinraščio kopija], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 452, l. 1r–v.

¹⁴⁹ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-11-14, [rankraštis], Nr. 24, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1v.

juo norėjo pasidalyti iš Lietuvos gautais maisto produktais, nors patys neretai badavo¹⁵⁰.

Šilkarskis – Sruogos pagalbininkas. Štuthofe rašytuose laiškuose Sruoga Šilkarskį apibūdino kaip „seną gerą brangų draugą“¹⁵¹, kuris jo nepamiršo ir kuriam rūpėjo jo gyvenimas: „Iš visų mano universiteto kolegų ir draugų literatų Tu esi vienintelis, kuriam aš rūpiu, kuris manimi rūpinasi! Iš kitų iki šiol negavau nė laiško“¹⁵².

Šilkarskis, kaip ir Sruogienė, Sruogai į Štuthofą reguliariai siuntė siuntinius. Jis laiškuose Sruogos žmonai rašė, ką išsiuntė Sruogai į Štuthofą. Pavyzdžiui, antrosioms Velykoms lageryje Sruogai skirti du siuntiniai¹⁵³:

Šiandien išsiunčiau Baliui vyno, papirosos, vitaminų tabletes, kurių pakaks 2–3 mėnesiams. Atsakymo iš jo dar negavau, bet noriu, kad jis gautų vyną šventėms,¹⁵⁴

Ryt sudarysiu Baliui ir išsiųsiu įvertintam siuntinėly „Priovito“ [vitamino B ir C becukres] tabletes, kuriomis bendrai galėsiu jį aprūpinti per visą ateinantį laiką. Įvertinti siuntiniai eina žymiai greičiau. Be to, išsiųsiu šiek tiek (500 gram.[ų]) medauninkų, darytų, žinoma, iš dirbtinio medaus. Papirosų pokelį ir vieną labai gražiai išleistą knygą apie Goethe ([Victor] Hehn, *Gedanken über Goethe* [vok. Mintys apie Goethę]) – vienas puikiausių veikalų apie šį genijų. Be to, parašysiu jam vokiečių kalba laišką.¹⁵⁵

Sruogos tarpukariu rašytuose straipsniuose¹⁵⁶ ir laiškuose iš Štuthofa¹⁵⁷ jaučiama vokiečių poeto Johanno Wolfgango Goethe's įtaka. Be Goethe's, Šilkarskis, kaip ir Sruoga, dar ypač mėgo Adomą Mickevičių¹⁵⁸.

¹⁵⁰ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-05-13, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 27, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

¹⁵¹ BS laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-07-30, in: *BSR 17-II*, p. 514.

¹⁵² BS laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-09-03, in: *BSR 17-II*, p. 515.

¹⁵³ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-03-24, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 22, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

¹⁵⁴ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-03-18, [rankraštis], Nr. 21, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹⁵⁵ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-01-03, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 11, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁵⁶ [Balys Sruoga] Bulba, „Dešimts dienų švedų žemėj (iš ekskursanto dienoraščio)“, in: *Lietuva*, Kaunas, 1926-07-22, Nr. 161, p. 2.

¹⁵⁷ BS laiškas-straipsnis „Teatro romantika“, Štuthofas → Vilnius, 1944-05-28, in: *BSR 17-II*, p. 453, 457.

¹⁵⁸ VŠ atvirlaiškis SČ, Bona → Kaunas, 1944-06-22, [pasirašyto mašinraščio kopija], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 452, l. 1r.

Šilkarskis Sruogienės klausinėjo, ar Sruoga nieko jai nerašė apie iš jo gautus „įvertintus paketus“¹⁵⁹ – registruotus siuntinius ir laiškus, nes pats iš lagerio negaudavo jokių žinių¹⁶⁰. Štuthofe Sruoga galėjo rašyti tik du kartus per mėnesį, o, nenorėdamas praleisti laiško žmonai, daugiausia rašė jai. Sruogos laišakai, atėdėję Šilkarskiui kas dvi savaites, buvo „ilgi ir labai įdomūs“¹⁶¹. Sruoga dėkojo bičiuliui už iš jo gautus laiškus, siuntinius su rūkalais, maistu, ypač lašiniais, vaisiais ir vitaminais, kurie stiprino sveikatą, padėjo atgauti kūrybai reikalingas jėgas¹⁶² – padarė darbingą¹⁶³.

Šilkarskis už pažįstamiems vokiečiams supirktas daržoves ir vaisius mainais gaudavo truputį duonos, marmelado, kartais ir prancūziško vyno¹⁶⁴, rūkalų, kurių dukart daugiau nei kitiems draugams išsiųsdavo Sruogai į Štuthofą¹⁶⁵.

Sruogai siunčiamo vyno butelį Šilkarskis įdėjo į medinę dėžę, kurią jam iš Vilniaus atsiuntė Sruogienė:

Jūsų medinę skrynią noriu sunaudoti vyno butelio persiuntimui Baliui. Popierinių kartonų galiu gauti čionai kiek noriu, bet visai nėra medinių – Jūsų dėžė l.[abai] tinka tam tikslui, nes popierinė butelis gali sudužti.¹⁶⁶

Šilkarskis Sruogienei perdavė ir siuntinių įpakavimui reikalingo storo popieriaus, mažų popierinių ir fanerinių dėžučių, geros rūšies prieškarinių storų virvių: „Bus man labai malonu, jei žymia tų skrynučių ir šniūriukų dalim pasinaudosite siuntiniams mūsų mielam Baliui“¹⁶⁷.

Krėvei rašytuose laiškuose Šilkarskis pabrėžė jo ir Sruogienės pastangas Štuthofe kalintį Sruogą aprūpinti siuntiniais:

¹⁵⁹ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-03-02, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

¹⁶⁰ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-04-25, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 32, in: *Ibid.*, l. 1v; *Idem*, 1944-04-15, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 30, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹⁶¹ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1v.

¹⁶² BS laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-09-03, in: *BSR* 17-II, p. 515.

¹⁶³ BS laiškas VŠ, Štuthofas → Bona, 1944-08-13, in: *Ibid.*, p. 514.

¹⁶⁴ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-05-13, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 27, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

¹⁶⁵ VŠ atvirlaiškis VK, Bona → Viena, 1944-09-27, [rankraštis], Nr. 6, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

¹⁶⁶ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-03-18, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 20, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r–v.

¹⁶⁷ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-01-14, [rankraštis], Nr. 9, in: *Ibid.*, l. 1r.

Siunčiu Tau Sruogos laiškus. Jis rašo, kad maistu yra pakankamai aprūpintas, ir manau, kad tai yra teisybė. Jei Vanda iki paskutinės galimybės aprūpindavo lašiniais mane, taip, kad aš turiu atsargą keliems mėnesiams, tai ką sakyti apie dievinamojo vyro aprūpinimą. Jis skundžiasi tik rūkalų stoka. Deja, galiu jam šiuo atžvilgiu tik nedaug padėti. Iki praėjusio mėnesio dalinau mano „Anteil“ [vok. porcija] į tarp brolio ir jo. Gaudavau 3 papirosus dienai. Dabar prisidėjo stiprūs rūkoriai Vaclovas ir Viktoras, o mūsų racija sumažėjo iki 2 papirosų dienai. Tai broliui papirosų nesiųsiu dabar visai, o gaunamus mano rūkalus padalinsiu į 4 dalis: Baliui, Vaclovui, Viktorui ir Tau¹⁶⁸; Be to, siunčiu papirosų pokelį. Gaunu dabar 4 savaitėms 56 papirosus – 20 papirosų siunčiu Sruogai, po 12 Tau, Vaclovui ir Viktorui.¹⁶⁹

Šilkarskis Sruogai siuntė tai, ką pats tuo metu gaudavo uždarbiaudamas, ko pats sulaukdavo iš Lietuvos. Išeivių dalijimasis maistu, daiktais turėjo ir simbolinę prasmę, nes priminė tėvynę, ten likusius pažįstamus.

1943 m. Štuthofe Sruoga ir kiti lietuviai netikėtai gavo vieno kalinio lenko padovanotą kiaušinį. Jį pasidaliję plonais gabalėliais, patyrė panašų judinantį pirmųjų Velykų lageryje išgyvenimą: „Simbolis – simboliu, bet vis dėlto simbolis kartais esti daug galingesnis už pačią pasiūčiausią tikrovę!“¹⁷⁰

Šilkarskis – giminaičių globėjas. 1941 m. birželio 14 d. Šilkarskio brolis Povilas su žmona Salomėja Šilkarskiene ir trimis vaikais – mažamete dukra Marija ir paaugliais sūnumis Simu ir Vladu – buvo ištremti į Sibirą. Ši žinia Šilkarskį sukrėtė, nes jis brolio šeimą kvietė trauktis kartu¹⁷¹.

1944 m. paaiškėjo, kad ištremtieji Šilkarskio giminaičiai¹⁷² atsidūrė Altajaus krašte. Vokietijoje gyvenę broliai Vladimiras ir Henrikas buvo nuste-binti ir sujaudinti, nes artimųjų daugiau nebesitikėjo pamatyti¹⁷³. Vilniuje tuo metu gyvenusios Sruogienės Šilkarskis prašė pagelbėti susisiekti likimo išskirtiems šeimos nariams¹⁷⁴.

¹⁶⁸ VŠ laiškas VK, Bona → Viena, 1944-08-22, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

¹⁶⁹ VŠ laiškas VK, Bona → Viena, 1944-09-06, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁷⁰ Balys Sruoga, *Dievų miškas*, p. 146.

¹⁷¹ Regina Rakštienė, „Homero poezijos žinovas iš Juodžionių“, in: *Mokslo Lietuva*, Vilnius, 2004-02-05-18, Nr. 3, p. 18.

¹⁷² Apie tremtinius ir jų likimą plačiau žr. Zina Magelinskienė, „Iškęsti vargus padėjo geri žmonės“, in: *Darbas*, Pasvalys, 2011-12-22, Nr. 145, p. 3, 7.

¹⁷³ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1944-03-02, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 10, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

¹⁷⁴ *Ibid.*, l. 1v.

Sūnėnų paieškos tęsėsi net penkiolika metų¹⁷⁵. Šilkarskiui užmegzti ryši su brolio Povilo vaikais pasisekė tik 1958 m. Tada laiškuose pasirodė pirmosios žinios apie jo siuntinius, kurie pasiekė giminaičius Sibire. Siuntinių turiniu rūpindavosi Šilkarskio paprašyta ir šią pareigą nuolankiai prisiėmusi Sruogienė¹⁷⁶. Gerai apgalvojusi, paskaičiavusi, ji ruošdavo siuntinius Sibiro tremtiniais. Todėl Šilkarskis laikė ją talentinga namų ūkio reikalų tvarkytoja: „Esat mano tikras Wirtschaftswunder ir Jūsų ekonominė politika verta didelio nusistebėjimo“¹⁷⁷.

Šilkarskis brolio Povilo vaikams atstojo tėvą. Tarpukariu jo brolavaičiai Vladas ir Simas gyveno pas jį Kaune. Sruogos žmonos teigimu, juos Šilkarskis ne tik leido į mokslą, bet ir „buvo įsūnijęs“¹⁷⁸. Jie iki 1940 m. vasaros mokėsi gimnazijoje kartu su Sruogos dukra, jie buvo ir Sruogienės mokiniai¹⁷⁹. Atsidėkodamas Sruogienei už jų mokymą ir rūpestį, Šilkarskis iš kelionių po Vokietiją, Lenkiją ir Italiją atveždavo jai lenkiškų knygų¹⁸⁰, o Sruogai – vėjastruokę¹⁸¹.

Sulaukęs septyniadešimt ketverių metų, Šilkarskis vis dar ketino pasirūpinti giminaičių, buvusių Sibiro tremtinių, ateitimi. Jis tikėjosi per Lenkiją pasikviesti juos mokslams į Boną – bet kokia kaina išvežti iš SSRS¹⁸². Ši Šilkarskio svajonė neišsipildė. Jis su giminaičiais iš Juodžionių nebeapasimatė.

Sruoga ir Šilkarskis – romantikai. Šilkarskio laiškuose Sruogienei atsisleidžia jo jausmai Čiurlionienei, rūpestis jos sveikata ir šeima.

Šilkarskis su Čiurlioniene susitiko 1925 m. Palangoje. Dvidešimt penkerius metus jie draugavo, susitikinėjo Kaune: „[M]ano prisirišimas prie Jūsų nuolat augo – mieliausias valandas keletą sykių į savaitę aš praleisdavau

¹⁷⁵ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1955-04-09, [rankraštis], Nr. 14, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1v.

¹⁷⁶ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1958-05-23, [rankraštis], Nr. 31, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁷⁷ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1958-03-20, [rankraštis], Nr. 37, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁷⁸ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1953-10-17, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 13, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁷⁹ VS laiškas VM, Čikaga → Filadelfija, 1984-01-20, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 28, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 423, l. 2r.

¹⁸⁰ VŠ atvirlaiškis VS, Ober-Schreiberhau → Būgiai, 1931-12-22, [rankraštis], Nr. 4, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 881, l. 1v.

¹⁸¹ VŠ atvirlaiškis VS, Radiumbad Brambach → Kaunas, [1933], [rankraštis], Nr. 3, in: *Ibid.*, l. 1v.

¹⁸² *Ibid.*

Jūsų namuose¹⁸³. Vis dėlto tikra gili bičiulystė nevirto santuoka, nors Šilkarskis atkakliai siekė Čiurlionienės palankumo, ne vieną kartą jai piršosi¹⁸⁴. Trukdė Šilkarskio charakterio savybės, pusiausvyros trūkumas, isteriškas būdas, protarpiais užplūstanti depresija. Kilo ir išorinių sunkumų: Šilkarskis buvo išsiskyręs, todėl buvo galima tik civilinė santuoka. Bet jis baiminosi giminių reakcijos, nenorėjo diskredituoti savo reputacijos, papiktinti kolegų katalikų¹⁸⁵. O Čiurlionienei trukdė psichologinės priežastys, asmeniniai įsitikinimai. Kaip prisimena Čiurlionienės dukra, „kurį laiką jos motina, užėjus kalbai apie tėvą, sakydavo, kad jis toli ir pokalbyje tarsi plevendavo galimybė, kad jis grįš“¹⁸⁶. Čiurlionienė savo mirusį vyrą jautė, tarsi jis būtų gyvas. Jų dukra liudijo: „Kartą, jau daug vėliau, kai buvau suaugusi, Mama yra pasakiusi, kad negalinti galvoti apie Jį, kaip apie mirusį – jaučianti Jį visą laiką šalia...“¹⁸⁷

Čiurlionienė susieti savo gyvenimą su Šilkarskiu norėjo tik per pirmus penkerius jų bičiulystės metus. Tačiau tada Šilkarskis dar abejojo, o kai vėliau jis apsisprendė, Čiurlionienė nutarė pasilikti geriausia jo bičiule, bet tapti žmona atsisakė¹⁸⁸. Nepaisant neįvykusios santuokos, Čiurlionienė ir Šilkarskis susitikinėjo, susirašinėjo – „palaikė labai draugiškus ryšius“¹⁸⁹. Šilkarskis Sruogienei tvirtino, kad, išskyrus Čiurlionienę, neturėjo ir neturi „geresnės ir ištikimesnės bičiulės“¹⁹⁰.

Šilkarskio ir Čiurlionienės ryšys nebuvo toks, koks siejo Sruogienę ir jos vyrą – trūko abipusio atsidavimo, supratingumo, pasiaukojimo vienas kitam¹⁹¹.

¹⁸³ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1943-09-27, [pasirašytas, VŠ ranka taisytas mašinraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1r.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ Nida Gaidauskienė, *Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė: Modernėjančios savimonei kontūrai*: Monografija, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 366.

¹⁸⁷ Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, „Ką Mama yra pasakojusi apie Tėvą?“, in: Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, *Patekėjo saulė*, kn. 2: *Atsiminimai apie Motiną*, sudarė Dalia Zubovaitė-Palukaitienė, Vladimiras Zubovas, redagavo Dalia Zubovaitė-Palukaitienė, Romualdas Norkus, Kaunas: Santara, 2007, p. 400.

¹⁸⁸ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1943-09-27, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1r.

¹⁸⁹ Regina Rakštienė, *op. cit.*, p. 18.

¹⁹⁰ VŠ laiškas VS, Walberbergas → Čikaga, 1952-07-12, [rankraštis], Nr. 7, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹⁹¹ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1943-09-27, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 4, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 2r.

Šilkarskis žavėjosi Čiurlioniene kaip moterimi, bet nevertino kaip rašytojos – nesuprato jos kūrybos¹⁹², kuri jam „niekuomet neimponavo“¹⁹³.

Gyvenimo pabaigoje Čiurlionienė baiminosi nepagrįstų kalbų, nesupratingumo, politinio susidorojimo. Sruogienė išvalgiai pastebėjo, kad minėti Šilkarskio vardą okupatoje Lietuvoje buvo visiškai tabu¹⁹⁴. Todėl Čiurlionienė sąmoningai naikino buvusios ilgametės draugystės su Šilkarskiu pėdsakus, padarydama ne tik moralinių, bet ir materialinių nuostolių:

Negirdėtas bailumas: sudegino laiškus [...] man, mano magisterio diplomą, mano dokumentus Juodžionių dvaro nuosavybės – jei juos turėčiau, daugiau čia kelias dešimtis tūkstančių markių iš vokiečių valdžios. Mat ji bijojo, kad raundonieji nesužinotų, kad mes buvome bičiuliai – baisiai kvaila, nes apie mūsų bičiulystę žinojo visas miestas.¹⁹⁵

Čiurlionienė anksčiau sudegino ir savo laiškus vyrui – dailininkui ir kompozitoriui Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui¹⁹⁶. Šilkarskis išvalgiai pastebėjo, kad „Čiur.[lionienė] bijo savo šešėlio – taigi jai nieko pavesti negalima“¹⁹⁷.

Šilkarskį ypač pykdė Čiurlionienės neveiklumas. Turėdama žinių apie jo brolio šeimą Sibire, ji dėl „perdėto atsargumo“¹⁹⁸ delsė daugiau nei metus. Laiku gavęs adresą, Šilkarskis pats galėjo susirasti į Sibirą ištremtus giminaičius. Pasak įsiskaudinusio Šilkarskio, Čiurlionienė jo nesuprato, todėl į jo rūpesčius reagavo atsainiai:

Kokia svetima man pasidarė mano kauniškė „Bičiulė“ su savo kvaila ir egoistine diplomatija. Ji galėjo man *zaoszczędzić* [*lenk.* išsaugoti] daug skausmų ir ašarų: juk apie Simuką ji žinojo iš Ladzelio jau 1948. 1955 metais pradėjo man rašyti

¹⁹² VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-08-12, [rankraštis], Nr. 22, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹⁹³ VŠ laiškas VS, 1956-11-14, [rankraštis], Nr. 24, in: *Ibid.*, l. 1r.

¹⁹⁴ Vanda Sruogienė, „Vytauto Didžiojo universiteto profesorius prisimenant: 100 metų nuo Vladimiro Šilkarskio gimimo“, p. 2.

¹⁹⁵ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-11-14, [rankraštis], Nr. 24, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹⁹⁶ Irma Kungytė, „Ką po daugiau nei šimto metų mums kalba M. K. Čiurlionio laišškai?“, 2025-01-14, in: *bernardinai.lt*, <https://www.bernardinai.lt/ka-po-daugiau-nei-simto-metu-mums-kalba-m-k-ciurlionio-laiskai>, (2025-06-20).

¹⁹⁷ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1957-05-20, [rankraštis], Nr. 21, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

¹⁹⁸ VŠ laiškas VS, Bad Neuenahr → Čikaga, 1958-12-15, [rankraštis], Nr. 44, in: *Ibid.*, l. 1r.

daugiausia apie jai reikalingus siuntinius – siunčiau viską, kol man nepaaiškėjo, kad jai mano „berniukai“ nerūpi, o rūpi „Šveicarijos laikrodžiai“ ir „šilkinės kojinės reprezentacijai“ (jos pačios žodžiai). Supratęs tai, nustojau siųsti: tikrus bičiulius suprantam tik nelaimėje – o mano didžiausia nelaimė buvo Simuko ir Ladzelio išvežimas ir stoka žinių apie juos¹⁹⁹; Čiurl.[ionienė] pasidarė man visai svetimas žmogus, apie kurį negaliu galvoti be giliausio pasipiktinimo.²⁰⁰

Nors ir papiktintas Čiurlionienės elgesio (ji baiminosi pasekmių, kurių galėjo sulaukti dėl ryšių su Šilkarskio gimine), Šilkarskis ją toliau globojo. Jis liko pareigos žmogus (toks buvo ir Sruoga). Jis tesėjo bičiulei duotą pažadą aprūpinti būtinais medikamentais, buities reikmenimis, net prabangos prekėmis:

Iš Čiurlionienės gavau porą laiškų. Išsiunčiau jai vaistų, medžiagos paltui, batukus ir kojines – visa ko už daugiau negu 200 DM;²⁰¹

Trūksta gerų vaistų (moderniškų) ir lengvos medžiagos p.[onios] Sofijos kailiniams, na, ir kai kurių smulkmenų, kaip amžina plunksna, laikrodėlis ant rankos, geri minkšti batukai – visa tai išsiųsiu mielai bičiulei.²⁰²

Šilkarskis su Čiurlioniene susitaikė tik tada, kai ji į savo namus priėmė Šilkarskio brolio Povilo dukterį Mariją ir pradėjo ją rūpintis²⁰³.

Kaip teigia Šilkarskis, paskutiniaisiais gyvenimo metais Čiurlionienė jam rašė daug laiškų – jų „santykiai pasidarė vėl ypatingai širdingi“²⁰⁴. Šilkarskis jautė, kad ji su Čiurlioniene siejusi ilgametė bičiulystė nė kiek nesusilpnėjo ir iš jos pusės²⁰⁵. Šilkarskį sukrėtė Sruogienės atsiųsta žinia apie Čiurlionienės mirtį.

Knygose, skirtose Čiurlionienės asmenybei, gyvenimui ir kūrybai²⁰⁶ bei

¹⁹⁹ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1957-08-07, [rankraštis], Nr. 29, in: *Ibid.*, l. 1r, 2r.

²⁰⁰ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1957-05-20, [rankraštis], Nr. 21, in: *Ibid.*, l. 1r, 2r.

²⁰¹ VŠ laiškas VS, 1956-11-14, [rankraštis], Nr. 24, in: *Ibid.*, l. 1r.

²⁰² VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-08-12, [rankraštis], Nr. 22, in: *Ibid.*, l. 1r–v.

²⁰³ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1957-12-27, [rankraštis], Nr. 31, in: *Ibid.*, l. 1r.

²⁰⁴ VŠ laiškas VS, Bona → Bad Neuenahr, 1958-12-10, [rankraštis], Nr. 43, in: *Ibid.*, l. 1r.

²⁰⁵ VŠ laiškas VS, Bona → Viena, 1944-09-20, [rankraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

²⁰⁶ Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 219–248; Viktorija Daujotytė, *Sofija: Monografija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016; Elena Gasiulytė, *Lietuvos vizionierės: 10 išpūdžiografijų*, piešė Miglė Anušauskaitė, Vilnius: Tyto alba, 2019, p. 116–131; Nida Gaidauskienė, *Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė*, 2018; Nida

epistolikai, plačiau neužsiminta apie jos asmeninį ryšį su Šilkarskiu. Čiurlionienės dukrą kalbinusio literatūrologo Ramučio Karmalavičiaus dėka palikta tik plačiau neatskleista užuomina: „Gal ir asistavo, gal ir simpatizavo, – atsako, – bet kad labai jau skirtingų pasaulėžiūrų buvo“²⁰⁷. Šilkarskis liudijo, kad Čiurlionienės dukra jo nemėgo²⁰⁸. Matyt, todėl jos išsakyta mintis liko neišplėtotą. Sruogienės archyve išlikę Šilkarskio laišškai rodo, kad Šilkarskis ir Čiurlionienė nebuvo vienas kitam abejingi. Pasak Šilkarskio, juos jungė „širdinga bičiulystė“²⁰⁹, ne tik bendri kultūriniai ir kalbiniai interesai.

Eidamas 55 metus, Šilkarskis pamilo filosofo Dyroffo aštuoniolikmetę dukterį Ellen: „[B]endrai mano jausmuose Ellen buvo labai daug tėviško elemento“²¹⁰. Jis su buvusia studente taip pat nesukūrė šeimos dėl savo sudėtingo charakterio, neurastenijos, protarpiais užplūstančios depresijos²¹¹. Vėliau jis Ellen garbino iš šalies.

Brandaus amžiaus sulaukusio Šilkarskio išgyvenimai primena Sruogos patirtį. Rašytojui, perkopusiam penktą dešimtį, pokario metais viltį suteikė pažintis „su Medicinos fakulteto studente kaunieta Aldona [Daugėlaite], kuri tapo pragiedruliu Stutthofo nukamuotam, šeimos Lietuvoje neberadusiam poetui“²¹².

Sruoga ir Šilkarskis – sodininkai, literatai. Visoje Lietuvoje garsų Juodžionių dvaro medelyną prižiūrėjo visi trys broliai Šilkarskiai – Povilas, Henrikas ir Vladimiras. Pastarasis labiausiai mėgo sodininkystę – buvo medelyno savininkas. Iš obuolių sėklelių jis išaugindavo sodinukus, kuriuos skiepydavo – rūpinosi naujomis veislėmis. Medelyne pardavinėti įvairių rūšių vaismedžiai: obelys, kriaušės, vyšnios, slyvos. „1938 m. Žemaitijos

Gaidauskienė, „Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės moteriškosios savivokos slenksčiai“, in: *Moterų istorijos eskizai: XIX a. antra pusė – XX a. pirma pusė*, sudarė Birutė Avižinienė, Ramunė Bleizgienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 283–316.

²⁰⁷ Ramutis Karmalavičius, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė: Epoque. Idealai. Kūryba*, Vilnius: Vaga, Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992, p. 39.

²⁰⁸ VŠ laiškas VS, Bad Neuenahr → Čikaga, 1958-12-10, [rankraštis], Nr. 43, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

²⁰⁹ VŠ laiškas VS, Bona → Vilnius, 1943-09-27, [nepilnas, nepasirašytas, VŠ ranka taisytas mašinraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1r.

²¹⁰ *Ibid.*, l. 1v.

²¹¹ *Ibid.*, l. 1r

²¹² Algis Samulionis, „Paaiškinimai“, in: *BSR* 1, p. 809.

parodoj medelynas apdovanotas aukso medaliu.²¹³ Gyvendamas Bonoje, Šilkarskis pasirūpindavo, kad jo draugai iš Lietuvos, atsidūrę Vakaruose, gautų po keletą svarų vėlyvų Reino obuolių: „Išsiųsti daugiau nepasisėkė – o norėčiau brangiems bičiuliams pasigirti mano miešečniko amato laimėjimais kad ir tokia kuklia forma“²¹⁴. Sruogienę Šilkarskis apdovanojo skrynute su 21 sėklų paketuku²¹⁵, Čiurlionienei siūsdavo daržovių sėklų²¹⁶.

Sruoga, gyvendamas Kaune, taip pat „[m]ėgo dirbti sodelyje, augalus prižiūrėti, sodinti. Šioje srityje turėjo gerus patarėjus – profesorius Jonyną ir Šilkarskį“²¹⁷.

Rašydamas *Dievų mišką* Sruoga suprato, kad tai geriausias jo kūrinys. Šilkarskis – pirmas profesionalus filologas, kuris šią Sruogos nuojautą patvirtino: „Veikalas puikus – rašytas krauju“²¹⁸. 1957 m. išleidus kūrinį Čikagoje, Šilkarskis ėmė domėtis jo vertimų galimybėmis į lenkų ir vokiečių kalbas²¹⁹. Jis buvo įsitikinęs, kad *Dievų miškas* taps pasaulinės literatūros dalimi dėl originalaus veikalo stiliaus, savitos kompozicijos, išskirtinės kalbos. Anksčiau Šilkarskis palankiai įvertino ir Sruogos dramą *Kazimieras Sapiega*²²⁰.

Šilkarskio laiškuose Sruogienei išryškėja ir jo ypatingas rūpestis kito Lietuvos universiteto dėstytojo, kultūros istoriko ir filosofo Levo Karsavino, 1922 m. sovietinės valdžios ištremto į Vokietiją, rankraščiais, jų leidyba²²¹.

Šilkarskis – lietuvių išeivių neišnaudotas, neįvertintas talentas. 1946 m. Hamburge buvo įsteigtas Pabaltijo universitetas, subūręs mokslininkus,

²¹³ Juodžionių dvaro medelynas, in: <https://www.limis.lt/valuables/e/805307/110000010817696?searchId=10888076>, (2025-06-29).

²¹⁴ VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, l. 1v.

²¹⁵ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-05-09, [rankraštis], Nr. 24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1r.

²¹⁶ VŠ atvirlaiškis VS, Bona → Vilnius, 1944-02-27, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 882, l. 1r–v; *Idem*, 1944-05-09, [rankraštis], Nr. 24, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 883, l. 1v.

²¹⁷ Vanda Sruogienė, „Balys kasdienėj buity“, in: *BSMA*, p. 113.

²¹⁸ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1953-06-10, [rankraštis], Nr. 11, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1r.

²¹⁹ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1958-08-03, in: *BSMA*, p. 377.

²²⁰ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1951-07-30, in: *Ibid.*

²²¹ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-08-12, [rankraštis], Nr. 22, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 1v; *Idem*, 1956-10-03, [rankraštis], Nr. 23, in: *Ibid.*, l. 1r.

studentus, emigravusius iš Baltijos šalių. Šiame universitete dėstė ir į Vokietiją pasitraukę lietuviai intelektualai – Maciūnas, broliai Biržiškos, archeologas Puzinas. Buvęs Vilniaus universiteto rektorius Biržiška priekaištavo Šilkarskiui, kad jis neįsitraukė į Hamburge pradėjusio veikti universiteto darbą²²². Šilkarskis atmetė kolegos prielaidą, kad jam ši veikla nerūpėjo. Priešingai, jis pabrėžė, kad jautė pareigą tėvynei: „[J]aučiu, kaip daug davė man Lietuva ir kaip maža aš daviau Lietuvai“²²³. Šilkarskis Pabaltijo universitetui buvo nusiuntęs paskaitų planą, siūlėsi lietuviškai skaityti „Graikų filosofijos istorijos“ kursą, vokiečių kalba parengė „Filosofijos įvado“ ir „Estetikos“ kursus. Universiteto vadovybė, kurioje iš pradžių nebuvo lietuvių, Šilkarskį kaip vyresnės kartos mokslininką ignoravo. Sruogienei Šilkarskis paaiškino motyvus, dėl kurių jis liko Bonoje:

Jokio atsakymo iš fakulteto negavau. Tik iš mūsų mielo Mykolo, t. y. neoficialiai, sužinojau, kad „Filosofijos įvadą“ skaito vokiškai Rygos profesorius Celms. Šiaip į mano pasiūlymus fakultetas visai nereagavo. Mykolas rašė, tiesa, kad Puzinas rengiasi rašyti man, bet iš to rengimosi nieko neišėjo. Man atrodo, kad jaunieji, kurie dabar valdo fakultetą, neturi jokio noro, kad aš dalyvaučiau jų darbuose. Niekومت nebuvo jų mėgiamas ir jie lengva širdim atsikratytų manim. Materialiai aš nesu jokių būdu suinteresuotas Hamburgu, į savo veikimą ten žiūrėjau ir žiūriu kaip į sunkią, kad ir rimtą pareigą.

Mykolo ir visų Biržiškų nuomonę branginu labai aukštai, būtų man labai nemalonu, jeigu jie manytų, kad aš nejaučiu ryšių, kurie jungia mane su Lietuva ir jos dvasiniu gyvenimu. Bet sprautis į fakultetą, kuris nereaguoja į mano pasiūlymus ir užleidžia mano pasiūlytus kursus kitiems dėstytojams, nesusitarus su manim, nemanau.²²⁴

Bonoje Šilkarskis kolegų vokiečių vertintas kaip eruditas, o studentų užsieniečių mėgtas profesorius. Lietuvoje jis nebuvo toks populiarus ir suprantamas, todėl studentų pramintas „golovastiku“²²⁵. Šilkarskio paskaitos užsienyje sutraukdavo nuo 150 iki 220, o kartais ir 400 ar net 600 klausytojų: „[T]ų kėdžių neužtenka klausytojams ir dalis jų stovi pagal sienas. Kad toks *Lehrerfolg* [vok. sėkmingas dėstymas] yra man labai malonus, galite lengvai suprasti“²²⁶. Šilkarskis skaitė viešas paskaitas ne tik Bonoje,

²²² VŠ laiškas VS, Bona → Detmoldas, 1946-07-25, [rankraštis], Nr. 1, in: *Ibid.*, l. 1r.

²²³ *Ibid.*

²²⁴ *Ibid.*, l. 1v, 2r.

²²⁵ Dovilė Skirgailaitė, „Profesorius Vladimiras Šilkarskis“, in: *Naujoji Romuva*, Vilnius, 2004, Nr. 1, p. 14.

²²⁶ VŠ laiškas VS, Bona → Detmoldas, 1946-07-25, [rankraštis], Nr. 1, in: *LLTI BR*, f. 115, b. 450, l. 2v.

Hamburge, Berlyne, bet ir Romoje, Amsterdame ir kituose Europos šalių miestuose. Jis domėjosi ne vien filosofija – buvo kviečiamas kalbėti apie lenkų romantiko Juliuszo Słowackio poeziją, italų poetą Dantę, vokiečių mąstytojo Nicolai'aus Hartmanno laiškus sužadėtinei (Šilkarskis susirašinėjo su Słowackio, Dante's vertėjais, bendravo su Hartmanno dukra). Tačiau daugiausia paskaitų skyrė rusų filosofo Solovjovo darbams, kuriuos studijavo, jo biografijai, kurią rašė.

Istoriniai pokyčiai Europoje išeivių iš Lietuvos žvilgsniu. Šilkarskio ir Sruogienės laiškuose reflektuojami XX a. penktojo-šeštojo dešimtmečio įvykiai Europos šalyse – Lietuvoje ir Vengrijoje, kurios kovojo prieš komunistinį režimą. Šilkarskio išvalgos laiškuose atskleidžia ir jo politines pažiūras, plačiau paaiškina, kodėl jis pats pasitraukė iš Lietuvos pirmosios sovietinės okupacijos metu.

Šilkarskis rašė apie pasaulį, kuris gyveno neišvengiamo karo tarp agresorės Rusijos ir ją galinčių įveikti JAV nuotaikomis:

Padėtis yra tikrai katastrofiška – natūrali įvykių eiga yra tokia, kad niekas apginti Europos negali. Europiečiai nesugeba dėl apsiginklavimo susitarti, [...] ginčijasi dėl nereikšmingų mažmožių, vidutinis bourgeris ieško kelio prisitaikinti prie raudonų banditų [...]. Gera dar, kad yra viena rimta eiga, kuri negali pasiduoti Krekliui ir noromis nenoromis turi pradėti žūtbutinę kovą. Publikos Amerikoj nuotaikos, apie kurias rašote, neturi reikšmės – minia yra apaugusi riebalais, minia niekuomet ir niekur nenorėjo kariauti – ir niekuomet negalėjo priversti krašto valdžios atsisakyti nuo karo, kai jis pasidarė neišvengiamas. Mes stovime visuotino karo išvakarėse. USA negali laukti, kol bolševikai apginkluos kiniečius, bolševikai negali laukti, kol amerikiečiai sukurs galingą oro armiją, kuri sunaikintų visą rusų pramonę. [...] Europos likimas bus baisus nepriklausomai nuo to, kas laimės. Ar pragaras, kuris yra tikriausia realybė, bus nugalėtas tik po to, kai Europa virs griuvėsiais, o jos inteligentija bus sunaikinta, tai žino tik ponas Dievas.²²⁷

Šilkarskis buvo įsitikinęs, kad bolševikų kitais būdais, išskyrus karą, įveikti nepavyks, todėl skeptiškai vertino žinias apie laisvėjantį okupacinį režimą Lietuvoje:

Po Stalino mirties raudonieji banditai pasidarė sukalbamesni. Mane ši pacifikacija visai nedžiugina. Be karo neatgausime mūsų krašto, o aš nesulauksiu mano berniukų.²²⁸

²²⁷ VŠ laiškas VS, Walberbergas → Čikaga, 1950-12-15, [rankraštis], Nr. 2, in: *Ibid.*, I. 1r.

²²⁸ VŠ laiškas VS, Wittlichas → Čikaga, 1953-04-03, [rankraštis], Nr. 10, in: *Ibid.*, I. 1r.

Į politiką žiūriu pesimistiškai: karo nebus, atominė bomba atbaidys ir baltuosius, ir raudonuosius – taigi ir mūsų kraštas dar labai ilgai turės kęsti baisią vergystę.²²⁹

Šilkarskis ypač domėjosi 1956 m. Vengrijos įvykiais, kurie, skirtingai nei tikėtasi, baigėsi ne Vengrijos sukilėlių, o komunistų pergale. Jis įvertino sukilimo reikšmę:

Vengrijos tragedija ir mane baisiai sukrėtė. Paskutines savaites nieko negalėjau dirbti. Buvau „himmelhoch jauchrend“ [vok. pakylėtas iki dangaus], kai atrodė, kad raudonieji traukiasi iš Budapešto, paskui „zum Tode betrübt“ [vok. mirtinai nuliūdęs], kai tie niekšai, laužydami elementariškiausius tarptautinio padarumo principus, suimdami parlamentarus pradėjo naikinti herojišką tautą. Vis dėlto bolševizmui suduotas nepagydomas smūgis – apie „koegzistenciją“ dabar niekas nenori kalbėti, armija, kuri veikia Vengrijoje, yra demoralizuota, Maskvos nustatytos Kadarų vyriausybės niekas Vengrijoje nenori klausyti. Niekšai įlindo į balą, iš kurios patys nežino, kaip išlipti. Galas artinasi – ir gal jau ne taip toli laikas, kai susitiksime Lietuvoje.²³⁰

Vengrų tragedija, žinoma, ir Jus baisiai sukrėtė – aš ištisą mėnesį apie nieką daugiau negalėjau galvoti – klausiau visus radijo pranešimus, laukiau kaip išganyto žinių apie sukilėlių triumfą. Baisios aukos, bet kraujas liejosi ne veltui – įvykiai Lenkijoje ir Vengrijoje tai galo pradžią: raudonasis banditizmas nesuvaldys proceso, kuris ten prasidėjo, nepasuks istorijos rato atgal. Jau netoli laikas, kai susitiksime Lietuvoje.²³¹

Šilkarskis laiškuose dažnai ramindavo masinei panikai dėl Europoje kylančių revoliucijų pasidavusią Sruogienę. Kol vyksta neramumai Europoje, ji ragino Šilkarskį persikelti iš Vokietijos į saugesnes šalis – JAV, kur ji pati buvo įsikūrusi, ar Australiją, kur gyveno filosofo jauniausias brolis teisininkas Henrikas. Tačiau Šilkarskis tokią galimybę atmetė – antrą kartą emigranto kelio nebesirinko. Jis buvo įsitikinęs, kad į Vakarus pasitraukę lietuviai, žlugus komunistiniam režimui, sugrįš į tėvynę.

Bonoje ji palaikė svajonę pasitarnauti Lietuvos mokslui (parašyti lietuvišką visuotinės filosofijos istoriją), sulaukti iš Sibiro sugrįžusių brolių vaikų, susitikti su Lietuvoje pasilikusiais ir po pasaulį pasklidusiais bičiuliais:

Taip pat, kaip ir Jūs, manau, kad Lietuva nežus ir kad mes visi dar susirinksiame jos šventoj žemėj.²³²

²²⁹ VŠ laiškas VS, Bona → Čikaga, 1955-04-09, [rankraštis], Nr. 14, in: *Ibid.*, I. 1v.

²³⁰ VŠ laiškas VS, Bona → San Antonijus, 1956-11-14, [rankraštis], Nr. 24, in: *Ibid.*, I. 1r.

²³¹ VŠ laiškas VS, 1957-01-01, [rankraštis], Nr. 25, in: *Ibid.*, I. 1r.

²³² VŠ laiškas MB, Bona → Vilnius, 1944-09-11, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 1, b. 1383, I. 1v.

Pamatysi, praeis ne taip jau daug laiko ir mes atsirasime prie vieno stalo – tam džiaugsmingam įvykiui nuolat auga mano vyno atsarga – jau 5 buteliai guli mano spintoj; yra tarp jų pora butelių gero francūziško vyno.²³³

Anot Šilkarskio, „kaip lengvai tada bus užmirštos visos baisių metų kančios ir koks gilus širdingas džiaugsmas užpils tada sielą“²³⁴.

Tėvynainius ir Štuthofio kalinius išeivijoje sutelkiančio „bendro“ stalo su kukliomis vaišėmis įvaizdis randamas ir Sruogienės atsiminimuose²³⁵.

Išeivių iš Lietuvos refleksijos apie dar vieno karo akivaizdoje atsidūrusį pasaulį aktualios ir dabar. Rusija tebetęsia išpuolius prieš taikias Europos šalis, kurias nori pavergti, o jos vienos negali apsiginti. JAV, skirtingai nei lietuvių išeivių tikėtasi, vis labiau atsiriboja nuo Europos, nebeįsitraukia į „svetimus“ karus, nebėra laisvės ir tiesos garantas.

Apibendrinimas. Atlikus Vladimiro Šilkarskio egodokumentų analizę, paaiškėjo jų reikšmė lietuvių kultūrai ir literatūros istorijai.

1. Šilkarskis – ne tik Lietuvoje ir pasaulyje garsus filosofas, daug pasiekęs mokslininkas, eruditas. Jis – ne mažiau produktyvus laiškų rašytojas, gyvo būdo, smalsus ryšininkas, gebėjęs laiškais sujungti tautiečius Lietuvoje ir išeivijoje. Šilkarskis susirašinėjo su Lietuvoje okupacijų metu likusiais intelektualais ir iš Lietuvos emigravusiais tautiečiais. Jo laiškai siejo žmones, gyvenusius Europoje (Lietuvoje, Vokietijoje, Austrijoje), JAV ir Australijoje. Nors Šilkarskio laiškai skirti Sruogienei, bet jie adresuoti ir kitiems jų pažįstamiems – Sofijai Čiurlionienei, Vincui Krėvei, broliams Mykolui, Vaclovui ir Viktorui Biržiškoms, Ignui Jonynui, Antanui Maceinai, Jonui Puzinui, Pranui Skardžiui, Juozui Pakniui, Marijai Krasauskaitei, Levui Karsavinui ir jo giminaičiams, broliui Henrikui ir kitiems. Todėl straipsnyje parodytas Šilkarskio sukurto ir aktyviai plėtojo susirašinėjimo tinklo egzistavimo faktas.

2. Sruogienei adresuoti ir jos išsaugoti Šilkarskio laiškai – šaltinis, leidžiantis nuosekliai atkurti Šilkarskio ir Sruogos dvidešimt metų (1924–1944) trukusią draugystės istoriją. Ji perteikta pasitelkus Šilkarskio laiškuose išryškėjusius jį ir Sruogą siejusius bendrus interesus, turėtus vaidmenis: jie – dėstytojai, konkurentai, diletantai, avantiūristai, kelionių entuziastai,

²³³ VŠ laiškas VK, Bona → Viena, 1944-09-20, [rankraštis], Nr. 3, in: *LLTI BR*, f. 53, b. 1612, l. 1r.

²³⁴ VŠ laiškas VK, Bona → Viena, 1944-09-06, [pasirašytas mašinraštis], Nr. 2, in: *Ibid.*, l. 1r.

²³⁵ Dalia Sruogaitė, *op. cit.*, p. 134.

kūrėjai, sodininkai, kaliniai, poliglota, patriotai, romantikai. Šilkarskis – Sruogos kūrybos gerbėjas, skaitytojas ir įžvalgas, subtilią literatūrinę nuojautą turėjęs kritikas. Jis pastebėjo ir įvertino žymiausius Sruogos kūrinius, ypač *Dievų mišką*. Šilkarskis visais gyvenimo etapais atsiskleidė kaip Sruogos pagalbininkas, jo dvasios stiprintojas.

Remiantis Šilkarskio epistolika, atkurtas ir jo santykis su Sruogos žmona, su kuria susipažino tarpukariu ir susirašinėjo iki mirties – 1960 m. Šilkarskis ir Sruogienė visą gyvenimą globojo ir palaikė vienas kitą. Juos siejo studijų, mokslo interesai, nelengvo emigrantų gyvenimo patirtis, bendras rūpestis artimaisiais ir pažįstamais lietuvių intelektualais išeiviais.

3. Šilkarskio laišakai Sruogienei papildė Sruogos žmonai rašytų laiškų turinį. Jie suteikia kontekstinės informacijos, kokius daiktus, maisto produktus Šilkarskis siuntė Sruogai į lagerį, kaip ir kur juos įsigijo, kodėl jie skirti Sruogai. Nemažai siuntinių Sruogai paruošta Sruogienės ir Šilkarskio bendru rūpesčiu. Štuthofe Sruogai išgyventi padėjo žmonos ir Šilkarskio siuntiniai, kurių jis gaudavo daugiausia.

4. Šilkarskio laišakai – medžiaga, atspindinti asmenų santykius, jų kaitą, emocijas. Šie egodokumentai suteikia žinių apie Šilkarskio ir Jonyno santykį. Iki filosofo emigracijos jie nesutarė, bet, šiam pasitraukus iš Lietuvos, Jonynas apsigyveno jo bute, saugojo nuosavybę, rėmė bičiulį, kai jis sirgo Bonoje. Iš laiškų sužinoma apie daugiau nei trisdešimt metų trukusią Čiurlionienės ir Šilkarskio draugystę, kuri, jam emigravus į Vokietiją, tęsėsi laiškais iki Čiurlionienės mirties. Filosofas pateikė pastebėjimų, kurie parodo kitokį nei anksčiau literatūrologų matytą Čiurlionienės paveikslą – ji nebuvo ideali, turėjo žmogiškų silpnybių.

5. Šilkarskio laišakai smulkmeniškai, informatyvūs. Juose rasta žinių apie įvairius Lietuvos istorijos laikotarpius. Laiškuose gerai atsispindi tarpukario aktualijos (Lietuvos universiteto reforma, rezonansinės pašto ženklų bylos sukeltos visuomenės reakcijos ir jų atgarsiai Sruogų šeimoje), parodytas dėstytojų laisvalaikis (kelionės į užsienį), kūrybos iššūkiai (Sruogos dramos *Milžino paunksmė* rašymo, recepcijos niuansai, Šilkarskio vykdyti filosofo Gustavo Teichmüllerio archyvinės medžiagos tyrimai). Laiškuose yra faktų apie to meto intelektualų sprendimus, kuriuos jie priėmė, vykstant Antrajam pasauliniam karui. Pateikti Šilkarskio emigracijos į Vokietiją argumentai, užsiminta apie „svyruojančią“ Sruogos laikyseną sovietinių okupacijų metu, kategorišką jo apsisprendimą nacmečiu, atskleistas filosofo ir rašytojo požiūris į emigraciją. Iš Šilkarskio laiškų sužinoma apie intelektualų elgseną pokariu. Pabrėžta Čiurlionienės santūri laikysena sovietinio

režimo atžvilgiu. Pateikta pamąstymų apie emigrantų laukiamą Lietuvos nepriklausomybę, įvairiose Europos šalyse kylančius maištus prieš komunistinį režimą.

6. Šilkarskio laiškuose perteikta jo išgyvenimo ir įsitvirtinimo Bonoje istorija. Laiškuose Sruogienei jis rašė apie individualius buities rūpesčius, su kuriais susidūrė pasitraukęs iš Lietuvos. Laiškuose daug detalių apie Lietuvoje paliktus asmeninius daiktus, kuriuos prašyta parduoti, o gautas lėšas persiųsti į užsienį. Parduoti asmeniniai daiktai ir už juos gautos lėšos sudarė ne vien materialinį pagrindą. Tai atmintis, liudijanti nesutruakomus ryšius, nors kai kuriuos susirašinėjusius asmenis skyrė tolimos šalys ir net žemynai. Šilkarskio laišakai rodo, kokia konkreti parama iš Lietuvos pasiekdavo tautiečius svetur. Todėl išeivių laišakai panašūs į Štuthofe rašytus Sruogos laiškus, kuriuose fiksuoti siuntiniai ir jų siuntėjai, taip pat į Sruogienės sudarinėtą Štuthofe kalinčiam vyrui siųstų siuntinių sąrašą. Be šių šaltinių nebūtų žinoma, kaip ir kieno dėka Sruoga išgyveno Štuthofe. Panašiai nieko nebūtų žinoma ir apie Šilkarskio išgyvenimo sąlygas Vokietijoje, o jo brolaivių – Sibire. Šilkarskio laišakai liudija, kad jam išgyventi Bonoje sąlygas sudarė lietuviai – Sruogienė, Čiurlionienė, Jonynas.

7. Be Šilkarskio laiškų nebūtų informacijos ir apie jo, jau įsitvirtinusio Bonoje emigranto, globojamus lietuvius, kurie dėl istorinių pervartų buvo priversti pasitraukti iš tėvynės. Moraliai ir materialiai padedant artimiems žmonėms, buvo galima ištverti sunkias sąlygas, išsaugoti savo žmogiškumą. Todėl bičiulystė – svarbiausias Šilkarskio ir kitų emigrantų, su kuriais jis susirašinėjo, laiškų leitmotyvas. Prisiimdamas ne tik į Sibirą ištremtų giminaičių, bet ir bičiulio Sruogos, lietuvių išeivių globėjo vaidmenį, Šilkarskis atsiskleidė kaip kitiems žmonėms jautri ir nuolanki asmenybė.

8. Šilkarskio laiškuose ryškūs skirtingose Europos šalyse, taip pat ir JAV įsikūrusių lietuvių išeivių bendri interesai – Pabaltijo universiteto steigimas, pastangos sukurti geresnes gyvenimo sąlygas broliams Biržiškoms, ypač Mykolui, noras apginti lietuvių intelektualų garbę, kai išeivijoje ja nepagrįstai suabejota.

9. Šilkarskio epistoliumo rekonstrukcija įmanoma tik nuosekliai ištyrus jo adresatų archyvus, Bonos universitete, kur jis daug metų dirbo ir dėstė, saugomą medžiagą, ypač filosofo Dyroffo egodokumentinį palikimą. Atlikus Šilkarskio laiškų visumos rekonstrukciją, išryškėtų visas jo inicijuoto susirašinėjimo tarp Lietuvoje pasilikusių ir emigravusių vientaučių vaizdas.

10. Šilkarskio laiškų pluoštas – Sruogienės asmeninio archyvo dalis. Šis tyrimas parodė, kad būtina ir kitų Sruogienės archyvo segmentų, pavyz-

džiui, jai adresuotų brolių Biržiškų laiškų, rekonstrukcija. Ji naujais aspektais papildytų ir jau pristatytų Šilkarskio laiškų kontekstą. Tik atkūrus visas Srugienės archyvą sudarančias epistolikos dalis, paaiškės išsamesnis lietuvių emigrantų gyvenimo svetur poveikslas, o svarbiausia – atsiskleis jų bendravimo laiškais istorija. Lietuvių egzodo tyrėjams tai naujas iššūkis.

VLADIMIRAS ŠILKARSKIS'S LETTERS
TO VANDA SRUOGIENĖ AND PARALLELS
WITH THE LIFE OF BALYS SRUOGA

Summary

Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) was a lecturer in the Greek language and literature and the history of ancient culture at Vytautas Magnus University (formerly the University of Lithuania) from 1924 to 1940. He was one of the foremost experts on ancient philosophy in Lithuania. The first Soviet occupation in 1940 led him to move to Germany, where he taught the history of Slavic cultures at the University of Bonn from 1946 until his death in 1960. A polyglot, he had connections with prominent historians, linguists, and classical scholars in Western Europe.

Vanda Srugienė (1899–1997), the wife of the renowned writer Balys Sruga (1896–1947), was a Lithuanian historian and educator. In 1944, the second Soviet occupation forced her to leave Lithuania for Germany, and Šilkarskis became her assistant there. She studied at the University of Bonn from 1944 to 1948. From 1949, she lived in Chicago, USA, where she worked as a teacher and lecturer. Throughout their lives, Šilkarskis and Srugienė corresponded and involved other intellectuals who fled Lithuania due to historical circumstances and friends who remained in Lithuania in this network. This correspondence network, one of the largest among Lithuanian intellectuals abroad, has not been studied yet.

The article discusses personal letters of Vladimiras Šilkarskis, a Lithuanian philosopher and professor, addressed to renowned Lithuanian figures. The addressees included historians Vanda Srugienė, Ignas Jonynas, the brothers Mykolas, Vaclovas, and Viktoras Biržiška and writers Vincas Krėvė and Sofija Čiurlionienė. Srugienė kept these letters in her personal archive in the USA and later, assisted by the literary scholar and librarian Vincas Maciūnas (1909–2003), sent them to Lithuania. Currently, they are kept at the Manuscript Section in the Library of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore.

Šilkarskis's letters to Lithuanian intellectuals, who were forced to leave Lithuania during the Soviet and Nazi occupations, are important historical documents. They provide a wealth of information about the life in Lithuania

between the wars, the catastrophic events during the years of the occupations, and the aftermath of the war. The letters reveal a myriad of details about the lives of the emigrants in exile, showing how they communicated and supported one another.

Šilkarskis's letters provide new information about the lives of people who were forced to live in other countries because of political upheavals. Most importantly, they reveal personal relationships and interconnections between intellectuals. Thanks to the moral and material support of their loved ones, they were able to endure challenging circumstances and maintain their humanity. Friendship is the main theme in Šilkarskis's letters. It is also the key theme in the letters of the other émigrés with whom he corresponded.

The letters addressed to Sruogienė provide insight into the personal relationships, inner thoughts, and moral attitudes of the Lithuanians living abroad. Without her personal archive, we would know very little about this today. She received letters from various countries around the world, including Germany, Austria, and the USA, where Lithuanian émigrés had found refuge. The letters reunited people who had been scattered by fate. It is no coincidence that she described her forty-year collection of personal letters as 'alive'.

The correspondence between Šilkarskis and Sruogienė is also significant because it builds upon, clarifies, and enriches the information provided in Sruoga's letters to his wife, which he wrote during and after the war while he was imprisoned in Stutthof (1943–1945).

The survivors of the twentieth-century catastrophes and the period of emigration left us a valuable lesson in humility, perseverance and courage, but most importantly, a lesson in comradeship and communion.